

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Diplomová práce

**Křesťanství v římském impériu – od pronásledování
ke státnímu náboženství**

Jana Horká

Plzeň 2013

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Evropská kulturní studia

Diplomová práce

**Křesťanství v římském impériu – od
pronásledování ke státnímu náboženství**

Jana Horká

Vedoucí práce:

Mgr. et Bc. Dagmar Demjančuková, CSc.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Konzultant:

Plzeň 2013

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2013

.....

1/ Úvod	6
2/ Římské impérium	9
2.1/ Náboženství v životě Římanů	9
3/ Křesťanství - Ježíš a jeho doba.....	11
3.1/ Vznik křesťanství.....	12
3.2/ Vztah křesťanství a židovství.....	13
3.3/ Křesťanství – počátky	14
3.4/ Církevní otcové.....	16
3.4.1/ Tertullian.....	16
3.4.2/ Klemens Alexandrijský	18
3.4.3/ Órigenés.....	19
3.4.4/ Cyprián	20
3.5/ Křesťanství v prvních staletích.....	21
3.6/ Křesťanství a jeho šíření v římském impériu.....	22
3.7/ Bohoslužby, zřízení církve.....	25
3.8/ Teologie rané církve.....	27
3.9/ Křesťané a společnost	29
4/ Pronásledování – úvod	31
4.1/ Rozdělení jednotlivých historických období – 1. období (do roku 64 n.l.).....	33
4.2/ 2. období (65-249 n.l.)	36
4.2.1/ Idea mučednictví	37
4.2.2/ Situace křesťanů v letech 117 – 161 a období vlády císaře Marca Aurelia (161-180)	38
4.2.3/ Umučení Polykarpa	38
4.2.4/ Události v Lyonu a ve Vienne.....	39
4.2.5/ Události na přelomu 3. století	42

4.3/ 3. období – vláda císaře Decia (rok 249-251).....	44
4.3.1/ Umučení Pionia.....	44
4.3.2/ Smrt mučedníka Maxima.....	45
4.3.3/ Umučení svatých Karpa, Papyla a Agahtoníké.....	46
4.3.4/ Shrnutí období vlády Decia (období prvního velkého pronásledování)	47
4.4/ 3. období - vláda císaře Valeriana (257-259 n.l.) a Galliena (253-268) ..	50
4.4.1/ Příběh umučení svatých Perpetuy a Felicity	50
4.4.2/ Osud Cypriána	51
4.4.3/ Příběh mučedníků svatého Fructuosa a Auguria.....	52
4.4.4/ Shrnutí období vlády Valeriana a Galliena (období druhého velkého pronásledování)	53
4.5/ 3. období - vláda císaře Diokletiana (284 – 305 n. l.).....	55
4.5.1/ Příběh mučednice svaté Kryšpíny	58
4.5.2/ Umučení Felika	58
4.5.2/ Umučení Maxmiliána	59
4.5.2/ Shrnutí období vlády Diokletiana (období třetího velkého pronásledování)	60
4.5.3/ Proč pronásledování křesťanů nevedlo ke konci křesťanství.....	62
4.5.4/ Shrnutí období velkých pronásledování.....	64
4.5.5/ Postavení křesťanů v době před nástupem Konstantina.....	66
5/ Vláda Konstantina Velikého (306-337) a Edikt milánský 313	68
5. 1/ Důsledky ediktu.....	69
6/ Závěr.....	72

1/ Úvod

Ve své diplomové práci jsem se zaměřila na situaci křesťanů, žijících v římském impériu v době vzniku křesťanství a během jeho vývoje v průběhu prvních čtyř století. Mým cílem bylo zmapovat jednotlivá období pronásledování křesťanů v římském impériu, proto jsem se snažila najít co nejvíce informací k historickým událostem té doby. Snažila jsem se vytvořit ucelený a přehledný pohled na toto téma.

Když víra vznikala a rozvíjela se, potýkala se s nepochopením a byla nucena bojovat o své přežití. Z mnoha dokumentů, českých i zahraničních, jsem se snažila vybrat důležité děje tohoto období. Vznik křesťanství a jeho počátky není jednoduché objektivně a přehledně popsat, protože se nedochovalo mnoho pramenů. Chtěla jsem maximálně využít dostupnou literaturu k danému tématu. Mnoho událostí minulé doby je vnímáno zažitým způsobem, který ale neodpovídá skutečnosti. Někdy jsou fakta z větší míry popsána jednostranně, pohledem křesťanů, nejsou tedy zcela nezaujatá. Jsou to například martyrologické texty, které byly časem upravené do žádoucí podoby, proto není možné ověřit jejich autenticitu.

Při četbě dokumentů jsem se dozvíдалa o historických okolnostech proběhlých událostí a vnímala jsem změnu pohledu Římanů na křesťany v průběhu staletí. Bylo zajímavé sledovat vztah křesťanské víry k ostatním náboženským vyznáním, k judaismu a zvláště ke státnímu římskému náboženství.

Práci jsem rozdělila do několika kapitol. První je stručná a informuje o římském impériu a významu náboženství v říši. Další kapitola je zaměřena na křesťanskou víru, v dalších podkapitolách jsem se věnovala jejímu vzniku a uvedla jsem různé pohledy na počátek křesťanství, které nejsou jednotné. Jedna podkapitola je věnovaná významu a učení církevních otců. Další podkapitoly jsou zaměřeny na další důležité události křesťanství, na jeho šíření v impériu, na vznik křesťanského bohosloví a na vztah římské společnosti ke křesťanům.

Nejrozsáhlejší kapitola se zabývá hlavním tématem, pronásledováním křesťanů v době prvních čtyř století. Snažila jsem se o logickou strukturu událostí a jednotlivé kapitoly jsem chtěla uspořádat ve vztahu k historickým událostem. Respektovala jsem rozdělení období pronásledování podle badatele G. E. M. de Ste. Croix do tří hlavních etap. Vzhledem k tomu, že jsem čerpala z několika zdrojů a názory autorů se často neshodovaly, uváděla jsem postupně argumenty všech. Badatelé nemají stejný názor ani na důvod vzniku

pronásledování, proto jsem sepsala všechny možné uvedené příčiny. Jediným zcela shodným údajem bylo pronásledování křesťanů za vlády císaře Nerona. Využila jsem toho, všechny jsem je využila a citovala jsem z knih konce 19. století, ve kterých byly zajímavé detaily.

Kapitoly, které popisují tři hlavní velká pronásledování, probíhající za vlády císařů Decia, Valeriana a Diokletiana, jsou prokládány příběhy mučedníků, kteří pro víru obětovali život. Těmto textům jsem věnovala dost místa, citovala jsem z nich, abych dokázala, jak je nemožné vnímat očima současníka postoje křesťanů, jakkoliv se snažíme události pochopit. Jejich nadšení, až fanatické, jejich láska k Bohu a ochota trpět a obětovat život pro víru, bylo v té době samozřejmé. Znamenala pro ně všechno. Ve světě, ve kterém neměl člověk žádné jistoty ani žádnou naději, byla víra jednou spásou.

I v dalších kapitolách jsem se setkávala s nejistotou, ať se týkala právních předpisů, týkajících se otázky řešení sporů s křesťany nebo s průběhem pronásledování a dodržováním jednotlivých ediktů. Badatelé nemají jasno ani při odhadu počtu skutečných obětí perzekucí.

Jistá je zřejmě jediná skutečnost. Církev překonala těžké období ohrožení své existence, rozrostla se a posílila. Její nejtěžší zkouškou bylo vyřešení problému padlých, zrádců, slabochů. Bylo možné pochopit jejich strach o život a majetek. Ale jak se s nimi vypořádat, jak zachovat církev čistou a věrohodnou pro všechny věřící? Tato otázka, spolu s dalšími, vystávala znovu v období „vítězství křesťanství“, po vyhlášení ediktu milánského.

Poslední kapitola je zaměřena na vládu císaře Konstantina, jeho rozhodnutí změnit přístup ke křesťanství a zrovnoprávnit je s ostatními náboženstvími římského impéria.

Téma, o kterém jsem se rozhodla psát svou diplomovou práci, jsem si zvolila z několika důvodů. Víra mě ovlivňovala od dětství, ale můj pohled na ni nebyl jednoduchý. Od malička jsem navštěvovala kostel se svým dědou, cítila jsem se tam dobře, ale na základní škole nás v době normalizace učili, že do kostela chodí „jen blázni nebo ti, kterým někdo zahynul ve válce“. V dospělosti jsem několikrát hledala cestu k víře a několikrát jsem ji zase ztratila. Během svého bakalářského studia na ZČU, obor Humanistika, a nyní během svého magisterského studia, obor Evropská kulturní studia jsem opět dostala možnost víru nejen potkat, ale přiblížit si ji i díky studiu křesťanství. Měla jsem velké štěstí, že mezi profesory, kteří přednášejí o náboženství, patřila paní Mgr. et Bc. Dagmar Demjančuková CSc., Prof. ThDr. et ThDr. Otakar Funda a Mons. RNDr. Mgr. Robert Falkenauer, římskokatolický kněz. Díky nim jsem se rozhodla věnovat se studiu vzniku křesťanství, stejně tak jako otázkám

víry, které kladu sama sobě. Když byla před rokem vyhlášena témata diplomových prací, vybrala jsem si téma pronásledování křesťanů, protože to pro mne znamenalo možnost studovat a prohloubit své znalosti historie náboženství.

2/ Římské impérium

Na úvod práce je nutné se zmínit o římském impériu, které se stalo kolébkou křesťanství a odkud se víra rozšířila do celého světa. Na území říše se narodil Ježíš, předpoklad a důvod vzniku křesťanské víry. Na území impéria bojovala křesťanská víra po celá staletí za svou existenci, pak se stala rovnoprávnou s ostatními náboženskými směry a nakonec byla prohlášena jediným státním náboženstvím.

Římské impérium existovalo v době vzniku křesťanství jako světová říše na obrovské rozloze tří kontinentů Evropy, Asie a Afriky (od druhé poloviny 2. století př. n. l. do 5. století n. l.) a mělo zásadní vliv na rozvoj celé lidské civilizace. V období raného císařství byl způsob vlády nazýván principátem. Ve 2. století zažívala říše velký rozmach, spolu se svými provinciemi, o které se starali státní úředníci. Od poloviny 3. století se do čela impéria dostávali velcí vojevůdci jako vojenští císaři, za padesát let jich vládlo dvacet osm. Římské císařství bylo založeno na formě osobní moci, postavené na podpoře armády a státního úřednictva.¹

2.1/ Náboženství v životě Římanů

Náboženství hrálo v životě Římanů velkou roli, stejně jako u jiných starověkých národů. Římané byli polyteisté, neměli pevně určenou žádnou náboženskou dogmatiku, úcta k bohům byla pro lidi nutností, ale nebylo stanoveno ke kterým. Římané přejímali bohy z jiných náboženství, nevadilo jim uctívat bohy jiných národů. Podle jejich názoru si tak bohy naklonili a zbavili přízně bohů své nepřátele.

Bohové doprovázeli člověka po celý život, rozhodovali o něm, a proto se musel ucházet o jejich přízeň, modlil se k nim, vykonával různé obřady nebo daroval oběti, aby své bohy usmířil. Náboženství se vyvíjelo a měnilo v souvislosti s dějinami říše. Římské náboženství bylo od počátku velmi tolerantní a otevřené k vlivům náboženských představ ostatních národů. Hlavními rysy všech náboženských směrů byl polyteismus a mysticismus. Tak mohli obyvatelé impéria v rámci možností navazovat kontakt se svým světem bohů, kteří podle

1/ Burian, Jan. Římské impérium, s. 66-67.

jejich víry ovlivňovali jejich životy a to i po jejich smrti.²

Římské náboženství souviselo s politikou, představovalo solidaritu a pocit sounáležitosti s městem a celou říší. Římané uzavírali s bohy smlouvu, jakousi dohodu o míru. Císaři Augustovi se dostalo jako prvnímu výjimečného postavení, byl oslavován jako obnovitel římské říše a to směřovalo k jeho zbožštění. Za jeho vlády vznikl císařský kult, který neměl v tradičním římském náboženství doposud svoje místo, ale byl přijat a pomohl k posílení moci císaře i většímu sjednocení impéria. Římské náboženství jako takové bylo jednotné, řízené státem. Každý jednotlivec byl ale ve své víře svobodný, stačilo jen projevat úctu k oficiální víře a ve skutečnosti slavit vlastní bohy.

Mezi pohanskými náboženstvími měl mimořádné postavení judaismus. Tento monoteistický náboženský směr byl založen na hebrejských, tzv. starozákonních textech, Septuagintě. Židé věřili v jediného Boha a očekávali příchod mesiáše.³

Podle E. R. Dodds nebyli Židé oblíbeni, protože podle názoru pohanů byli bezbožní, neuctívali jejich bohy a nevzdávali úctu jejich chrámům. Byli ale vnímáni jako starověký národ se svými zvyklostmi, které byly zaručené zákonem.⁴

V Ježíšově době si Židé žili velmi dobře, mnozí, kteří žili v diaspoře, byli římskými občany. V podstatě nemuseli plnit povinnosti, spojené s vyznáváním státního náboženství. Bez omezení se scházeli a vykonávali náboženské obřady.⁵

V prvním století docházelo ke konfliktům mezi Římany a Židy, důvodem nebylo náboženství, ale politické rozpory. Židé se snažili osvobodit z nadvlády říše. V roce 64 došlo k velkému povstání zelótů. Tito odbojní Židé ovládli na čas Jeruzalém, ale v roce 70 byli definitivně římským vojskem poraženi. Římané zničili město spolu s židovským chrámem. Židé se pak z Jeruzaléma vystěhovali na území celé římské říše (diaspora) a začínali mluvit řecky.

2/ Burian, Jan. Římské impérium, s. 72-75.

3/ Tamtéž, s. 77.

4/ Dodds, E. R. Pohané a křesťané ve věku úzkosti, s. 128.

5/ Johnson, Paul. Dějiny křesťanství, s. 15.

3/ Křesťanství - Ježíš a jeho doba

Osobnost Ježíše Krista, jehož život a učení o lásce k bližnímu svému, o smířlivosti a odpuštění, se stala důvodem vzniku křesťanství. Křesťanská víra vznikla po Ježíšově smrti a rozšířila se po celém světě.

Ježíš Kristus byl synem tesaře z města Galilea v biblickém státě Palestina. V době Ježíšova narození vládl v zemi židovský král Herodes Veliký, který sice pod nadvládou Římanů rozhodoval o vnitřních otázkách země, ale zároveň pomáhal Římanům ovládat zemi ekonomicky, politicky i kulturně. Po jeho smrti byla země rozdělena mezi jeho tři syny, syn Archelaos spravoval Judsko, Samařsko a Idumeu. Po stížnostech židovských a samařských představitelů na jeho nepřijatelnou politiku byl odvolán a poslán do vyhnanství. Území Judska se pak stalo součástí římské provincie a bylo vedeno prokurátory. Židovskou správu tvořila velerada v čele s veleknězem, jehož pravomoce byly jiné než prokurátora, který např. mohl rozhodnout o trestu smrti. V době Ježíšova působení byl prokurátorem Pilát, Kaifáš byl veleknězem.⁶

Palestina se v 1. století potýkala s celou řadou problémů, ať sociálních, náboženských nebo politických. V krizi byla zřejmě i židovská víra, objevovalo se mnoho proroků a reformátorů, vznikala různá hnutí. V té době se Ježíš vydal na cestu a putoval krajem obklopen svými druhy, kteří se stejně jako on vzdali rodinných vazeb. Hlásal příchod Božího království, neočekával pokračování tohoto světa, hovořil o nutnosti změny života a vnitřní očisty.⁷

M. Ryšková konstatuje: *„Od svých vrstevníků se nepochybně v mnohém lišil, ale přesto musel a chtěl být ve svém základním poselství srozumitelný lidem své doby. Zástupy, které s ním putovaly, svědčí o síle jeho učení i činů, ale jejich reakce ukazuje, že Ježíše v hloubce jeho poslání a zvěstování, zjevení Boží vůle nedokázaly zcela pochopit a přijmout, tak jako se dělo v minulosti mnohým prorokům.“*⁸

Ježíšovo hlásání lásky ke všem, k nepřítelům, k cizincům, k lidem na okraji společnosti i k hříšníkům, jeho ochota a připravenost odpouštět, patří k základním etickým cílům lidské

6/ Ryšková, Mireia. Doba Ježíše Nazaretského, s. 32.

7/ Tamtéž, s. 35.

8/ Tamtéž, s. 209.

kultury. Ježíš si byl zřejmě vědom svého výjimečného postavení, skutečnosti Božího synovství. Dokazoval to skutky i slovy. Při svém působení vzbudil nelibost vládnoucí vrstvy, a protože znal osudy náboženských reformátorů, zřejmě tušil svou smrt. Pojal celý svůj život jako poslání a svoji smrt jako jeho zakončení, jako výkupný čin.⁹

Ježíš byl po svém usmrcení vzkříšen, jak sám předpovídal. M. Ryšková komentuje Ježíšovu smrt a následující události: *„zmrtvýchvstání je touto odpovědí. Tak ho pochopila prvotní církev a z tohoto pohledu a ze své zkušenosti se zmrtvýchvstalým Pánem formulovala své základní vyznání: Ježíš zemřel a byl (Bohem) vzkříšen. Zmrtvýchvstání znamená zároveň povýšení, podíl na Boží slávě a moci, naplněné Boží synovství.“*¹⁰

Podle knihy Dvanáct století církevních dějin je nutné si uvědomit historickou osobnost Ježíše, možnost ji dokázat. Jeho existenci lze vystopovat v několika pramenech, nejen ve spisech církevních. Podle teologů a věřících naopak o Ježíšovi jako o historické postavě mluvit nelze. *„Ježíš Kristus jako také dějinný původce křesťanství není jenom primus movens dalšího vývoje, nýbrž má pro všechny další život církve v dějinách jednou pro vždy význam trvalý, tvůrčí a normativní. Tento úsudek byl ostatně vyjádřen i kánonem Nového zákona. V jeho knihách je autoritativně a jednou provždy zachyceno svědectví o tom založení církve, jímž Pán církve jednou založil a vždy znovu zakládá.“*¹¹

Věřícími křesťany je ale Ježíš Kristus vnímán jinak: *„Ježíše jako Krista nelze poznat bez víry. Postihne jej teprve ten, kdo slyší z evangelií víc než řeč historických dokumentů. Kdo vyslechne výzvu k víře, kterou Ježíš sám vyslovuje.“*¹²

3.1/ Vznik křesťanství

Křesťanství vzniklo v 1. století našeho letopočtu v Jeruzalémě nejprve jako odnož židovství, první křesťané byli Židé, i Ježíš byl Žid. Je nutné si uvědomit vztah pohanských náboženství k judaismu (kapitola 1.1, Náboženství v životě Římanů) a vztah křesťanství a judaismu (kapitola 3.1, Vztah křesťanství a židovství).

9/ Ryšková, Mireia. Doba Ježíše Nazaretského, s. 234- 237.

10/Tamtéž, s. 254.

11/ Říčan, R., Molnár, A. Dvanáct století církevních dějin, s. 38.

12/ Tamtéž, s. 41.

Názor Otakara Fundy vylučuje postavu Ježíše z kapitoly o vzniku křesťanství, protože křesťanskou víru nezaložil. „Po Ježíšově ukřižování v okruhu jeho přívrženců, navzdory krizi, kterou pro ně znamenal Ježíšův kříž a zklamání, že příchod božského království nenastal, krystalizovala naděje, prodloužené očekávání, že ten ukřižovaný, který boží království ohlašoval, záhy přijde, že on je tím očekávaným Synem člověka, který přivede věk božského panování na zem...Historický Ježíš tedy není zakladatelem křesťanské víry, je jejím předpokladem.¹³

Joseph Ratzinger, dosavadní papež Benedikt XVI., považuje za základ církve apoštoly, kteří tvoří společenství víry, naděje a lásky. Jeho slova zní: „Utváření církve započalo poté, co se několik galilejských rybářů setkala s Ježíšem a bylo uchváčeno jeho pohledem, jeho hlasem a jeho vřelou a mocnou výzvou: „Pojďte za mnou, a udělám z vás rybáře lidí.“¹⁴

Podle názoru mnoha religionistů je za faktického zakladatele křesťanství považován Pavel z Tarsu. Důkazy o Pavlově působení v podobě jeho dopisů představují nejstarší křesťanskou literaturu (kapitola 3.6, Křesťanství a jeho šíření v římském impériu).

Podle Paula Johnsona byla v době vzniku křesťanství velmi důležitá tolerance, kterou projevoval Řím ve vztahu k helénismu a judaismu.¹⁵

3.2/ Vztah křesťanství a židovství

Židovství a křesťanství mělo zpočátku ale mnoho společného. Svatou knihou prvních křesťanů byla Septuaginta, Starý zákon, který si křesťané osvojili před vznikem Nového zákona. Starý zákon tvořil základ křesťanské nauky a křesťanského myšlení.¹⁶

Židé zprvu považovali křesťanství za židovskou sektu. V Jeruzalémě se Židé i křesťané spolupodíleli na kulturním i náboženském životě. První problémy, které vznikaly, byly ekonomické, týkaly se výplaty peněžní podpory vdov židovských a křesťanských. Petr vyřešil situaci zavedením dohledu ze skupiny helénistů.

13/ Funda, Otakar A. Ježíš a mýtus o Kristu, s.18.

14/ Ratzinger, Joseph- Benedikt XVI. O počátcích církve, s. 9.

15/ Johnson, Paul. Dějiny křesťanství, s. 6.

16/ Rané křesťanství, s. 50.

Vše se změnilo, a problémy se prohloubily, když křesťané přestali dodržovat židovský Zákon. Židovské náboženství je spoutané mnoha zákony, jejich Bůh je přísný a trestající. Židé neuznali Ježíše jako svého Mesiáše. Křesťanského Ježíše chápou věřící jako svého Spasitele. Byl laskavý a dobrotivý a milující, nevyžadoval slepou poslušnost a nevydával příkazy.¹⁷

Velký rozdíl je v chápání víry – judaismus je přijímaný rozumově, křesťanská víra představuje „*citový postoj a osobní přesvědčení věřícího člověka*“.¹⁸

3.3/ Křesťanství – počátky

V době Ježíšově se objevovalo mnoho proroků, kteří nabízeli naději a útěchu lidem, kteří ji v těžkých časech potřebovali. Pohanské náboženství neposkytovalo obyvatelům impéria ochranu ani spásu. Z Ježíšovy malé skupinky lidí, kteří s ním putovali po Judsku a šířili jeho poselství, se stalo za čtyřista let vývoje státní římské náboženství.

První důležitou událost představovala v roce 70 konečná odluka od židovství. V tom roce byl zničen Jeruzalém a jeruzalémská církev zanikla. Ježíšovi učedníci byli z počátku převážně Židé, mateřská církev byla v Jeruzalémě a proto bylo křesťanství považováno za židovskou sektu. Od roku 70 se církev rozšiřovala hlavně mezi pohany a jejím městem se stal Řím, hlavní město pohanského světa.

Druhá zásadní událost (kapitole 5, Vláda Konstantina Velikého a Edikt milánský) se stala v roce 313. Bylo to přijetí křesťanství císařem Konstantinem, jeho podpora církve a konec pronásledování křesťanů.¹⁹

Jak byli zpočátku křesťané vnímáni pohany? Nejprve zřejmě s lhostejností, to bylo dáno tolerancí pohanů k ostatním náboženstvím. Spolu s nárůstem věřících bylo přijímáno nepřátelsky, což souviselo s tradiční neoblíbeností Židů, za jejichž sektu bylo křesťanství nejprve považováno. Byly to zřejmě i jejich tajné obřady a pověry, které kolem věřících vznikaly. Co dělají křesťané za dveřmi svých příbytků, jakým krvesmilstvům se tam oddávají a jakým neřestem?²⁰

17/ Říčan, R., Molnár, A. Dvanáct století církevních dějin, s. 42.

18/ Johnson, Paul. Dějiny křesťanství. s. 77.

19/ Lane, Tony. Dějiny křesťanského myšlení, s. 8.

20/ Dodds, E. R. Pohané a křesťané ve věku úzkosti, s. 123.

Kromě pochybností o křesťanské morálce nebyla pochopena ani křesťanská politika. Pohled ostatních obyvatel impéria na křesťany byl negativní: „jejich odmítnutí spálit pár zrněk kadidla na císařovy narozeniny se průměrnému pohanovi muselo jevit jako záměrný a nestoudný výraz neloajálnosti, obdobný tomu, kdyby někdo odmítl vstát při státní hymně.“²¹

Viděno očima současníka by zřejmě prospěla křesťanům trocha vstřícnosti, už Plinius se zmiňoval o jejich neústupnosti jako o nejhorší vlastnosti. Ale křesťané se mohli právem obávat, že kdyby začali ustupovat, mohli by být ovládnuti všudypřítomným náboženstvím říše. To, co přispělo hlavní měrou k úspěchu křesťanství, byla právě jeho výlučnost.

Další z nebezpečných pověr tvrdila, že křesťané jsou zodpovědni za všechna neštěstí a pohromy, které postihly impérium. Důvodem, že je jejich nevíra, která uráží bohy. Ve třetím století bylo takových událostí mnoho, zeměřesení, nemoci, občanské války. Bylo snadné označit křesťany za obětní beránky.²²

Jak narůstal jejich počet, začali je pohanští spoluobčané brát vážně. Římští představitelé začali být znepokojeni vírou, která, jak se zdálo, mohla podkopávat základy říše. Křesťané vyznávali pouze jedinou, Kristovu pravdu. Svou myšlenkou o rovnosti všech lidí měnili dosavadní názory římské společnosti. Ani jejich vnímání pokory a lásky mezi lidmi nebylo v souladu s myšlením Římanů. Navíc se dostávali do konfliktu se židovskou vírou. Křesťanství se izolovalo, uzavíralo se do sebe, bylo jednotnější a organizovanější. Jako součást církve se pak křesťané stávali oběťmi perzekuce.

K rozmachu křesťanství došlo koncem 2. stol. n. l. Tato víra byla otevřená všem, protože podle ní jsou si všichni lidé rovni. Nerozlišovali bohaté, chudé ani lidi z okraje společnosti. Jedinou podmínkou byla upřímnost přijetí víry, přijetí křtu, dodržování přikázání a účast na společných obřadech.

Stejně jako říše byla i raná církev rozdílná v řecky mluvícím východě a latinsky mluvícím západě. Prvním jazykem církve byla řečtina a to i na Západě. Latina se objevila poprvé na severu Afriky, prvním latinsky píšícím autorem křesťanských textů byl Tertullian.²³

21/ Dodds, E. R. Pohané a křesťané ve věku úzkosti, s. 130.

22/ Tamtéž, s. 132.

23/ Lane, Tony. Dějiny křesťanského myšlení, s. 9.

3.4/ Církevní otcové

Termínem „*apoštolský otec*“ jsou označováni křesťanští autoři, jejichž díla vznikala v době poapoštolské, byl to např. Klement (z Korintu) a Polykarp (biskup ve Smyrně).²⁴

Spisy apoštolských otců nebyly zařazeny mezi spisy Nového zákona. Dokumentují dobu přechodu 1. století, kdy se církev měnila z apoštolské v obecnou církev konce 2. století. Ve spisech Klémenta Římského, Ignáce z Antiochie a Polykarpa z doby přelomu 1. a 2. století se již objevují odkazy na téměř všechny spisy, obsažené v Novém zákoně.²⁵

Církevní otcové byli křesťanští myslitelé, kteří v době od 2. století vytvářeli obsahem svých spisů jasnou linii církve. Byli pro budoucí vývoj křesťanství nesmírně důležití. Církev byla napadána nejen pohanskými autory, ale byla i uvnitř narušována gnostickými, markiónskými a montanistickými směry, proto bylo nutné, aby křesťanští teologové stanovili hlavní myšlenky víry.²⁶ Mezi nejstarší církevní otce patřili řečtí a římstí pohané. Přijali křesťanskou víru, snažili se ji důkladně vstřebat a zažít a své myšlenky předat ostatním věřícím. Církevní otcové již v době před polovinou 2. století uvádějí spisy Nového zákona se stejnou úctou jako spisy Starého zákona.²⁷

3.4.1/ Tertullian

Prvním důležitým autorem byl Quintus Septimus Tertullian. Pocházel z Kartága a žil na přelomu 2. a 3. století. Byl to první významný křesťanský latinsky píšící autor v době před svatým Augustinem. V té době nepocházeli křesťané již jen z nejnižších vrstev společnosti a jejich počet byl dost významný. V Kartágu žilo v té době více než sto tisíc obyvatel, z toho křesťanů zřejmě více než jeden tisíc.

Tertullian sepsal první spisy zřejmě kolem roku 197, poslední do roku 212. Neexistuje mnoho informací o jeho životě, není možné ani přesně datovat některá jeho důležitá díla. Tertullian se ve svých spisech věnuje obhajobě víry. Panuje kolem něj řada nejasností, pravdou je, že ovlivnil Cypriána, otázkou zůstává jeho příklon k montanismu.

24/ Lane, Tony. Dějiny křesťanského myšlení, s. 8.

25/ Bible, s. 1115.

26/ Říčan, R., Molnár, A. Dvanáct století církevních dějin, s. 125.

27/ Bible, s. 1115.

V severní Africe v jeho době probíhala diskuze, jak řešit otázku odpadlictví. Může být hříšník přijat zpět na základě rozhodnutí biskupa? Podle Tertulliana Duch svatý (podle Pavlova Listu Římanům) smrtelný hřích neodpustí. Posuzuje každého stejně přísně, nezaujatě a spravedlivě.²⁸

Je známý způsob Tertullianova vyjadřování, tedy že hlavní myšlenka je vyslovením paradoxu. Citát z jeho spisu *O Kristově těle* zní: *“Syn boží byl ukřižován; není to hanba, protože to je hanebné. Syn boží zemřel; je to hodno víry, protože to je pošetilé. Když byl pohřben, vstal z mrtvých; je to jisté, protože to je nemožné.”*²⁹

Autor používal slovník přístupný i pohanům, chtěl, aby jeho texty byly přístupné a pochopitelné pro všechny. Tertullian byl ovlivněn stoickou filozofií, myslel si však, že nad vším stojí křesťanství. Jeho slova to dosvědčují: *“Po Ježíši Kristu nám již není třeba zvědavosti a po evangeliu zkoumání. Pokud věříme, netoužíme věřit ničemu dalšímu. Na prvním místě věříme tomu, že není nic, čemu dalšímu bychom měli věřit.”*³⁰

Tertullianův spis *Obrana křesťanů*, sepsaný zřejmě v roce 197, je pravděpodobně jeden z jeho prvních spisů. Je to fiktivní soudní řeč, ironická a sarkastická, adresovaná místodržícímu provincie. Obhajuje křesťany a vinu, jim vytýkanou, obrací proti jejich žalobcům. Křesťané nejsou nepřáteli státu, ale věrnými poddanými. Zdůrazňoval, že se křesťané nemstí: *“Jsme tu od včerejška a je nás již plný svět. Jsme všude, ve městech, na ostrovech, v pevnostech, na venkově, na tržištích...v senátě, na náměstích. Vám ponecháváme jen vaše chrámy.”*³¹

Adresáty jeho spisu nejsou ale jen pohané, jak by se zdálo. Podle Petra Kitzlera jsou to právě křesťané. Jeho hlavním cílem bylo dodat křesťanům odvalu a útěchu. Autor jim chtěl poradit, jak před pohany obhajovat svou víru a vyvracet pomluvy.³²

Tertullian odmítal uctívat římské bohy. Pomluvu, že je nevěřící, ale odmítá: *“Nikdo nás nemusí vybízet k modlitbě, poněvadž se modlíme upřímně, ze srdce. Křesťané vždy prosí za všechny panovníky. Vyprošujeme jim šťastný život, bezpečnou vládu, klid v jejich*

28/ Johnson, Paul. Dějiny křesťanství, s. 78.

29/ Kitzler, Petr. Tertullianus a jeho nový portrét, in Teologická reflexe 2, 2004, s. 199.

30/ Tamtéž, s. 205.

31/ Tertullianus. Apologetika, s. 59.

32/ Kitzler, Petr. Tertullianus a jeho nový portrét, in Teologická reflexe 2, 2004, s. 199.

*domě...klid ve světě a vše, co si přeje lid i císař.*³³

Tertullianova kritika pohanských bohů měla jasný základ, jací jsou to bohové, jak mohou být důvodem rozmachu římské říše, když tato božstva pocházejí od podrobených národů a kdysi měli ochraňovat jejich země? Podle autora to nejsou praví bohové, říše se stala velmocí jen díky mocenským válkám. Tertullian obhajuje křesťanství argumentem, který používali už jeho řečtí apologetičtí předchůdci, totiž že vzestup křesťanství je spojen s rozmachem římské říše. *„A přece kdybychom srovnávali dřívější pohromy, ty nynější nejsou tak hrozné od té doby, kdy svět přijal od Boha křesťany. Jejich poctivost totiž zmírnila nespravedlnost doby. Oni se stali prosebníky u Boha.*³⁴

Obvinění křesťanů, týkající se ateismu, vyvrací Tertullian velmi důkladně. Křesťané odmítali obětovat za blaho císaře, ale to nebylo podle badatelů zpravidla důvodem k jejich pronásledování. Kult císaře byl spíše symbolický, znamenal spojení všech náboženských kultů, které v říši existovaly. Pro křesťany bylo ale uctívání pohanských bohů nepřijatelné.

Tertullian obhajuje křesťany těmito slovy: *„Křesťané jsou nedílnou součástí celku říše, a je tedy i v jejich zájmu, aby říši, či její mocenský střed, císaře, nepotkaly otřesy: Otřese-li se totiž říše, otřesou se i její další části...a také nás kdesi postihne neštěstí. Křesťané tedy „prosí za všechny císaře, za jejich šťastný život, jistou vládu, za bezpečí císařské rodiny...“*³⁵

Tertullian stojí za loajalitou křesťanů ve vztahu k císaři, nezpochybňuje existenci římské moci, ale za problém považuje spojení státní moci a pohanského náboženství.³⁶

3.4.2/ Klemens Alexandrijský

Titus Flavius Klement pocházel z řecké nekřesťanské rodiny. Po svém přestoupení k víře se stal horlivým učencem křesťanství, jeho učitelem byl Pantaenus z Alexandrie. Byl jedním z křesťanských misionářů, kteří šířili víru do východních provincií impéria. Oceňoval židovský odkaz křesťanství, ale také usiloval o jeho přizpůsobení se základům řecké filozofie.

33/ Tertullianus. Apologetika, s. 53.

34/ Tamtéž, s. 64.

35/ Tamtéž, s. 53.

36/ Kitzler, Petr. Tertullianus. Mezi Romanitas a Christianitas, s. 65.

Svůj nesouhlas s gnosticizmem odůvodňoval tím, že patří mimo církve a napadá lidskou svobodnou vůli a správné uvažování člověka.

V letech 202-203, kdy docházelo k pronásledování křesťanů, opustil Egypt a v roce 216 zemřel v Malé Asii. Dochovaly se jeho spisy *Výzva Řekům*, *Pestré knihy* a *Vychovatel* (jsou to rady pro křesťany jak žít a chovat se). Jeho následovníkem byl Órigenés.³⁷

3.4.3/ Órigenés

Órigenés (185-254) pocházel z Alexandrie, stejně jako jeho předchůdce, Klement Alexandrijský. Órigenés prosazoval studium Písma, protože tak může křesťan lépe poznávat Boha. Je nutné pročíst biblické texty a porozumět jejich významu. Órigenés studoval i biblické komentáře, při studiu postupoval velmi detailně, aby zjistil, co sděloval Ježíš svým apoštolům a jak jeho slova předkládali vykladači Písma. Snažil se ochránit křesťanské poselství před pronikáním gnostických vlivů. Věnoval se biblickým kázáním a v Písmu našel smysl duchovní i morální, podle něj má křesťan žít podle Písma svatého. Duchovní rozměr představuje jednotu víry a slova, v němž hovoří o Ježíši Kristu.³⁸

Jeho otec Leonidés byl popraven během pronásledování křesťanů za vlády císaře Septima Severa. Sám Órigenés chtěl také zemřít za svou víru, nakonec se stal učitelem v katechetické škole, dále však navštěvoval mučedníky ve vězení, doprovázel je i na popravu a poskytoval jim duchovní oporu. Za Deciova pronásledování byl uvězněn a mučen a zřejmě na následky mučení v roce 254 zemřel.³⁹

Órigenés je autorem spisu *O svobodě volby*, ve kterém vysvětluje principy apoštolské víry, které jsou základem křesťanství. Říká, že Bůh působí dobro a lidé jsou svobodní. Spis je rozdělen do dvou oddílů, první část je filozofická, druhá objasňuje laikům jednotlivé příklady.⁴⁰

Těmito slovy vyjádřil, jak chápat lidskou svobodu: *„Je to jako kdybychom řekli: „Naše schopnost pohybovat se či schopnost každé z končetin sloužit svému osobitému poslání a*

37/ Friend, W. H. C., *The Rise of Christianity*, s. 252.

38/ Órigenés. *O svobodě volby*, s. 11-12.

39/ Tamtéž, s. 57.

40/ Tamtéž, s. 233.

pohybovat se pocházejí od Boha.“ Odtud však nemůžeme vyvodit, že když se kupříkladu pozvedá ruka k nespravedlivé ráně či krádeži, pochází to od Boha. Pochází od něj pouze schopnost pohybu a je na nás, zda ony pohyby, k nimž nás Bůh uschoptil, obrátíme k uskutečnění dobrých či špatných věcí.“⁴¹

Celsus byl autorem známého protikřesťanského spisu, který se sice nezachoval, ale Órigenés ve svém díle *Proti Celsiovi* text dopodrobna rozebral a jednotlivé výhrady autora vyvrátil. Mezi slovy, obhajujícími víru, je jeden z nejvýstižnějších: *“Oč je rozhodně lepší, aby člověk, když vidí krásně uspořádaný řád světa, místo všech těch výmyslů uctíval jednoho Stvořitele jednoho světa, který se mu zcela podrobuje a proto nemůže být dílem mnoha stvořitelů.“⁴²*

3.4.4/ Cyprián

Cyprián vyrůstal v pohanské rodině, křesťanem se stal zřejmě kolem roku 245 až 246. Podle rodiny měl být vysokým státním úředníkem. Křesťanství mu změnilo život, přivedlo ho k zamyšlení nad sebou samým a přimělo ho k mravní očiště. Později získal nejvyšší církevní úřad v africké provincii Kartágo, kde se stal biskupem. Jeho život byl poznamenán událostmi pronásledování za vlády císaře Decia (kapitola 4.4.2, Osud Cypriána). Prvním útokem na církve bylo odstranění předních biskupů. Cyprián sám před smrtí umučením unikl, skrýval se a byl za to později velmi kritizován. Mezi oběťmi té doby byl biskup z Říma, Antiochie, Jeruzaléma a Kaisareje.

Cyprián byl vždy významným představitelem církve a měl velký vliv na důležitá rozhodování. V roce 251 se vyhroutil spor, jestli přijímat do církve „odpadlíky“, tedy ty věřící, kteří selhali a „odpadli“ od víry. Cyprián sepsal významný spis *O jednotě církve*.⁴³

Takto zní jeho slova o srovnání bludařství a cizích prvků v církvi s jednáním padlých: *“Odpadlík s pláčem a nářkem poznává, že zhřešil; bludař však je ve svém nitru nadutý...Zatím co padlý jednou zhřešil, onen hřeší každodenně. Konečně padlý, když pak dosáhl mučednictví, může dojít k zaslíbení království, onen však, který byl zabit mimo církve, k odměně církve dojít nemůže.“⁴⁴*

41/ Órigenés. O svobodě volby, s. 233.

42/ Lane, Tony. Dějiny křesťanského myšlení, s. 21.

43/ Benedikt XVI. Otcové církve, s. 32.

44/ Svatý Cyprián. Jednotě církve, s. 50

Podle Cypriana jsou biskupové nástupci apoštolů a v jejich rukou spočívá jednota církve. Musí být jednotni s ostatními biskupy, i když zůstávají nezávislí. Cyprián zemřel mučednickou smrtí v době druhého pronásledování, v roce 258.⁴⁵

3.5/ Křesťanství v prvních staletích

Být křesťanem nebylo na začátku našeho letopočtu jednoduché, byla to volba života v neustálé nejistotě, života člena pronásledované menšiny. Neexistoval Nový zákon, žádné oficiální vyznání víry. Mezi věřícími byly předávány opisy evangelií a epištol. Koncem 4. století byla situace úplně jiná. Většina obyvatel římské říše se považovala za křesťany a křesťanství se stalo oficiálním náboženstvím.

Až do roku 70 byli křesťané považováni za součást židovství, v roce 70 byl ale Jeruzalém zničen Římany a jeruzalémská církev zanikla. Od té doby bylo křesťanství uznáváno jako samostatná církev. V té době vznikají různé odnože křesťanství. Mezi tyto hereze patřilo např. hnutí montanistů.⁴⁶

Úspěch křesťanství lze určitě spojovat s několika momenty. Byla to jeho výjimečnost, zásadní a důsledné odmítání všech jiných způsobů uctívání. Byla to jeho přístupnost pro všechny, bez rozdílu postavení, majetku a vzdělání. Na začátku, ve druhém, i na začátku třetího století, bylo křesťanství spíše náboženstvím „vyděděnců“. Úspěch víry spočíval i v naději, kterou křesťanství nabízelo pro lepší život po smrti. Ale víra dokázala lidi semknout už na tomto světě, přinášela jim možnost cítit se být členy společenství, které spojují nejen obřady, ale i společný způsob života, společné ohrožení a vzájemná podpora a pomoc.⁴⁷

Dodds přiznává, že tuší největší sílu víry v sounáležitosti věřících: *“...osamělost musely pociťovat miliony lidí...v této situaci bylo členství v křesťanské obci možná jediným způsobem, jak si uchovat sebeúctu a dát svému životu zdání smyslu. Uvnitř společenství bylo lidské teplo....Není proto překvapující, že nejdříve a nejvýrazněji se křesťanství prosadilo ve velkých městech – v Antiochii, v Římě, v Alexandrii. Zásada, že křesťané jsou „údy jeden pociťovat miliony lidí...v této situaci bylo členství v křesťanské obci možná jediným způsobem, jak si uchovat sebeúctu a dát svému životu zdání smyslu. Uvnitř společenství bylo*

45/ Svatý Cyprián. Jednotě církve, s. 50

46/ Lane, Tony. Dějiny křesťanského myšlení, s. 28.

47/ Tamtéž, s. 28.

lidské teplo...Není proto překvapující, že nejdříve a nejvýrazněji se křesťanství prosadilo ve velkých městech – v Antiochii, v Římě, v Alexandrii. Zásada, že křesťané jsou „údy jeden druhého“, platila ne pouze formálně: mám za to, že to byla hlavní příčina a snad i nejsilnější samostatná příčina rozšíření křesťanství.“⁴⁸

Počet křesťanů vzrůstal nejprve pomalu, na konci prvního století jich bylo v Římském impériu nejspíš méně než 50 tisíc, ačkoliv v té době žilo v říši celkově asi 60 milionů lidí.⁴⁹

V římském impériu byli křesťanské osady hlavně ve východních provinciích, na Západě byli křesťané především mezi helénisty, což byli především Řekové a řecky mluvící Syřané. Kolem roku 250 žili v Římě desetitisíce křesťanů, jejichž jazykem byla řečtina.⁵⁰

3.6/ Křesťanství a jeho šíření v římském impériu

Šíření křesťanství započalo v malých vesničkách severní Palestiny a v Jeruzalémě. V první větší křesťanské obci působil asi i Petr, svou roli hrála i Ježíšova rodina, zřejmě bratři Jakub a Juda. Tehdy zde žil i Pavel, ale kvůli sporům o dodržování židovských tradic (obřízka, speciální strava) se nepohodl s Jakubem a později odešel. V těchto obcích se ještě uctíval chrám a byla spojována tradice o Ježíšově poselství s pravidly židovského Zákona. Místem setkávání křesťanů nebyl chrám, ale domy a řeckojazyčné synagogy.⁵¹

Křesťanství se v Římském impériu šířilo misijním způsobem, jak přikázal Ježíš před svým nanebevstoupením svým stoupencům. Měli dále zvěstovat radostné poselství o Kristově království. Důležitými prameny k poznání těchto misí jsou dopisy Pavla z Tarsu a Skutky apoštolské.

Prvními misionáři byli kazatelé, kteří se cítili být povoláni šířit Ježíšovu zvěst. Ke svému poslání potřebovali jen „*schopnost pohybu, hůl a střevíce*“⁵².

Je známé, že Petr a ostatní druhové pokračovali po Ježíšově smrti sami ve své kazatelské

48/ Dodds, E. R. Pohané a křesťané ve věku úzkosti, s. 152-155.

49/ Tamtéž, s. 156-157.

50/ Vouga, Francois. Dějiny raného křesťanství, s. 118-119.

51/ Říčan, R., Molnár, A.. Dvanáct století církevních dějin, s. 105.

52/ Vouga, Francois. Dějiny raného křesťanství, s. 35.

činnosti. Apoštolové té doby předávali víru vkládáním rukou. Pro ranou církev znamenali „symbolické zakladatele“ misionářské činnosti. Nejvýznamnější postavou, představující Ježíšův odkaz, byl ještě v době Ježíšově Petr.⁵³

Raná misijní činnost není doložitelná. Obřady zahrnovaly podle Mojžíšova zákona obřizku a tu nebyli někteří věřící ochotni podstoupit, proto byli Židy stále považováni za pohany. Tak vznikl křesťanský křest pro křesťanské věřící pohanského původu. Podle Skutků apoštolů vznikla takováto první křesťanská komunita v syrské Antiochii.⁵⁴

Skutky apoštolů jsou důležitým svědectvím o šíření křesťanské víry. Byly sepsané v letech 70-90. Autorem je Lukáš, který již sepsal evangelium. Obsahují spisy o cestách šíření evangelia, o činech apoštolů, především Petrovi a o Pavlovi, kterého autor nepovažuje za apoštola, ale nesmírně si ho váží.⁵⁵

O církvi v Antiochii píše: „Ale někteří z nich, původem z Kypru a z Kyrény, začali po svém příchodu do Antiochie zvěstovat Pána Ježíše také pohanům. Moc Boží byla s nimi, a veliké množství lidí uvěřilo a obrátilo se k Pánu...Proto se Barabáš odebral do Tarsu, aby vyhledal Saula. A když ho našel, vzal ho s sebou do Antiochie. Pracovali spolu v tamější církvi po celý rok a vyučovali velké množství lidí; a právě v Antiochii byli učedníci poprvé nazváni křesťani.“⁵⁶

Působení Pavla jako apoštola začíná v letech 32-33 po Kristu, pokračovalo zhruba třicet let a shodovalo se začátkem raného křesťanství. Pavel byl především apoštolem pohanů. Podle jeho dopisů lze zjistit, jak probíhaly jednotlivé misie. Evangelium mělo být hlásáno tam, kde bylo doposud neznámé, ale samozřejmě mohla misie posílit již existující křesťanské skupiny. Misionáři přicházeli s doporučujícími dopisy jiných křesťanských obcí a byli přijímáni jak židovskými společenstvími, tak křesťanskými církvemi. Zprostředkování kontaktů mezi jednotlivými obcemi bylo velmi důležité.⁵⁷

Jak bylo uvedeno, centrem a první křesťanskou obcí se stala Antiochie, odkud Pavel šířil víru dál. Nejstarší dopisy, představující Pavlovo působení a předávání evangelia, jsou z doby

53/ Vouga, Francois. Dějiny raného křesťanství, s. 35-36.

54/ Rané křesťanství, s. 65.

55/ Bible, s. 1227.

56/ Tamtéž, s. 1227.

57/ Tamtéž, s. 1239.

kolem roku 50. V jeho podání se stalo evangelium přístupné všem a stalo se radostnou zvěstí o záchraně, zvěstí o ospravedlnění. Člověka ospravedlní boží milost, která se stala zjevnou v Kristově kříži a vzkříšení.

Pavlovy cesty pokračovaly na Kypr, do Perge v Pamfylii, do lykaonských měst Ikonía, Lystra a Derbe.⁵⁸ Ve skutcích je popsán průběh misií, kdy Pavel spolu s Barnabášem kázali nejprve v synagóze, kázali i pohanům a proto byli Židy vykázáni. Přesto byla jejich mise úspěšná a ve všech městech byly založeny křesťanské obce. Asi v roce 49 se v Jeruzalémě konal apoštolský koncil, kde Pavel vysvětlil a obhájl názor, podle něhož nemusí křesťané dodržovat Mojžíšův zákon. Jeho další dvě cesty vedly např. do Makedonie, Korintu a do západních provincií impéria.⁵⁹

V Pavlových listech Efezským lze číst naléhavá slova poselství: *“Jako milované děti následujte Božího příkladu a žijte v lásce, tak jako Kristus miloval nás a sám sebe dal za nás jako dar a oběť, jejíž vůně je Bohu milá....Nenechte se od nikoho svést prázdnými slovy, aby vás nestihl Boží hněv jako ty, kdo ho neposlouchají.”*⁶⁰

Ve druhém století a na počátku třetího tisíciletí byly zřejmě křesťanské obce rozšířeny v různých částech římského impéria, ale dost se odlišovaly, jak sociálně, tak hierarchicky. Proces christianizace římského impéria byl postupný, po celém území říše se začal nejvíce rozvíjet zřejmě ve třetím a čtvrtém století.⁶¹

Podle Markschiere se díky existenci prvního seznamu účastníků prvního celoříšského církevního sněmu za vlády Konstantina v roce 325 dozvídáme jména osad s většími křesťanskými obcemi. Ze západu se mnoho účastníků nedostavilo, takže jejich jména v seznamu chybí. Další informace lze vyčíst ze spisů o křesťanských mučednících. Křesťanská víra se rozšiřovala díky misionářům, kteří cestovali po celém římském impériu, mezi šířiteli víry byli zřejmě i vojáci nebo obchodníci a státní úředníci.⁶²

Židé o osamostatňující se rané křesťanství neměli velký zájem. Vše ale záleželo na vztazích v jednotlivých obcích. Někde zůstávaly křesťanské skupiny začleněné v židovských

58/ Vouga, Francois. Dějiny raného křesťanství, s. 105-107.

59/ Bible, Skutky apoštolské, s. 1258.

60/ Bible, Listy Efezským, s. 1258.

61/ Markschie, Christoph. Mezi dvěma světy, s. 22-24.

62/Tamtéž, s. 42-43.

společenstvích, jinde vznikaly samostatné křesťanské církve založené pohany a některé křesťanské obce, které vznikly uvnitř židovských synagog, z nich byly vyháněny.⁶³

Podle Johnsona, autora knihy o dějinách křesťanství, víra v Ježíše Krista spojila různé národy, kmeny a společnosti. V Ježíšově době existovalo mnoho kultů, které byly uctívány různými kmeny, různými třídami společnosti a různými řemesly, a které byly ovlivněny všemi možnými životními situacemi. Poprvé se ale stalo, aby jedna víra spojila lidi před tvář jedného Boha. Byla to víra v jediného Boha, trojjediného, který poslal na zemi svého syna, Ježíše Krista, který zvěstoval příchod božího království a svou mučednickou smrtí vykoupil lidské hříchy. Pro chudé znamenala víra návrat vědomí lidské důstojnosti, pro bohaté možnost projevení lásky k bližnímu.⁶⁴

Jaký měla raná církev vztah k římskému impériu? Vouga hovoří o třech možných postojích, které křesťané ke státu zaujívali. Jedna z možností byla uznání autority státu spolu s přijetím víry, že toto uspořádání je Bohem dané a přispívá z rozšiřování náboženství. Druhý postoj znamenal přijetí spojení dvou světů – světa Boha a světa podřízené autority, event. úřadů. Třetí způsob znamenal negativní postoj k politické moci, chápání státu jako vládu satana.

Chování křesťanů znamenalo v prvním případě chovat se poslušně a plnit svoje povinnosti vůči státu, což pak znamenalo možnost vyznávat svou víru. Druhá možnost bylo lhostejné chování vůči státním úředníkům. V třetím případě byly vyloučeny obě tyto možnosti.⁶⁵

3.7/ Bohoslužby, zřízení církve

Mezi křesťanstvím prvního a druhého století je největší rozdíl ve vlivu vzdělaných teologů, kteří se ve druhém století snažili v náboženství stanovit hierarchii církve, podobu bohoslužby, způsob křesťanského života, posléze i stanovení cyklu církevních svátků.⁶⁶

Bohoslužby nebyly zpočátku pevně stanovené. Jejich řád byl dán zvyklostmi synagog, nejprve bylo čteno a vykládáno Písmo, pak se zpívaly žalmy a duchovní písně. Bohoslužby se konaly v raných dobách církve večer, od druhé poloviny 2. století ráno. První část obřadu

63/ Vouga, Francois. Dějiny raného křesťanství, s. 161.

64/ Johnson, Paul. Dějiny křesťanství, s. 12.

65/ Vouga, Francois. Dějiny raného křesťanství, s. 234.

66/ Rané křesťanství, s. 79.

byla přístupná pro všechny, kdo se ho chtěli zúčastnit. Druhá část patřila jen pokřtěným věřícím. Modlili se, vzdávali Bohu své díky a účastnili se večere Páně.⁶⁷

Později byly bohoslužby zaměřeny především na posvátné činnosti, na eucharistii. Obřad eucharistie jako svátostní obřad měla vykonávat jen posvěcená osoba, kněz. Křesťané se dělili na kleriky a laiky. Laici obřadu svátosti přihlíželi a sdíleli jeho tajemství.⁶⁸

Je zajímavé pokusit se zrekonstruovat křesťanské zvyklosti rané církve. Křest byl zcela soukromou záležitostí. Při nálezech zachovaných prostranství staré církve byly rozpoznány oddělené místnosti pro křest, někdy i oddělené budovy. Při omytí byli lidé nazí. Někdy mohl být křest proveden „ve jménu Ježíše Krista“ pouhým ponořením. Třetí možnost křtu byla spojena s olejem, olej měl symbolický význam.⁶⁹

Ke křtu mohli zpravidla přistoupit jen dospělí. Křest znamenal očištění od hříchů a záruku spasení. Někdy přijímali lidé křest až na smrtelné posteli. Křtu předcházelo období katechumenátu, přípravy na obřad. Nejčastější období pro křest byly Velikonoce až do Letnic. Kolem roku 300 lze z pramenů doložit přítomnost kmotra u obřadu.⁷⁰

Lidé se modlili nejen při bohoslužbách, ale i doma, s rodinou a čeledí. Modlíci se měli obličej obrácený vzhůru a ruce měli vzpažené do výšky. V době Velikonoc a o nedělích při modlitbách stáli. K životu věřících patřil půst, který pomáhal k duchovnímu soustředění a odříkání.⁷¹

Knihu „blaženého Cypriána“ O modlitbě Páně doporučuje „k četbě, pochopení a zapamatování“ Svatý Augustin. Svatý Cyprián píše, co se má křesťan modlit je to modlitba Otčenáš, která se modlí dodnes: *“Otče náš, jenž jsi na nebesích, posvět’ se jméno tvé. Přijď království tvé. Buď vůle tvá jako v nebi tak i na zemi. Chléb náš vezdejší dej nám dnes. A odpusť nám naše viny, jakož i my odpouštíme svým viníkům. A neuved’ nás v pokušení, ale zbav nás od zlého. Amen.”*⁷²

Místo konání bohoslužeb bylo v raných dobách v domech věřících, od konce druhého století v samostatných budovách, které se nazývaly ekklésia nebo dům boží. Ve třetím století

67/ Říčan, R.; Molnár, A. Dvanáct století církevních dějin, s. 116.

68/ Tamtéž, s. 116.

69/ Rané křesťanství, s. 98.

70/ Tamtéž, s. 115-116.

71/ Říčan, R., Molnár, A. Dvanáct století církevních dějin, s. 117.

72/ Sv. Cyprián. O modlitbě Páně, s. 14.

byly stavěny nevelké baziliky, od doby císaře Konstantina již mnohem větší. Oltář byl umístěn vepředu až v době začátku třetího století, kdy byla večeře Páně pojímána jako obětování. Ježíš byl zpočátku zobrazován jako učitel nebo pastýř, až později je na obrazech jako Kristus trpící.⁷³

Církevní hierarchie byla vybudována rychle a organizovanost církve byla základem pro rozšíření víry a její upevňování. Ve sborech zastupoval nejdůležitější a nejváženější místo biskup. Byl volen za účasti ostatních křesťanských sborů a jejich biskupů. Biskupovi byli podřízeni všichni kněží. Byl považován za pravého učitele, za prostředníka spasení, byl obdařen darem Ducha svatého a ručil za správnost apoštolské tradice. Vysvěcoval kněze. V obci mu byli podřízeni kněží a diakoni (jáhnové), kterých bylo sedm. Podjáhenové, akoluti (průvodci, pomocníci biskupů nebo diakonů), lektoři a vrátní patřili k nižším kněžským stupňům. Lektoři byli pověřeni např. čtením Písma při bohoslužbě. Ještě ve třetím století existovaly ženské diakonie.⁷⁴

Od konce druhého století se konaly synody, setkání církevních představitelů, někdy i laiků. Zpočátku byly svolávány jen příležitostně, při volbě biskupa, při řešení důležitých otázek – například při vzniku Nového zákona nebo při stanovení církevních svátků. Zhruba od roku 250 se konaly již pravidelně, hlavně v oblastech východních provincií impéria. Biskup, který byl nejvýše postavený, měl titul patriarcha. Ti biskupové, kteří byli obzvláště silné osobnosti, zasahovali svým vlivem do velkého okolí.⁷⁵

3.8/ Teologie rané církve

Vzhledem ke složité věrouce a kritice pohanských autorů, ale i v boji proti herezi bylo důležité ustanovit jasnou definici víry v Ježíše Krista a obsah církevní zvěsti. Tak vznikal novozákonní kánon.⁷⁶

První křesťané měli sbírky písem, byly to posvátné knihy židovské církve a pak knihy členů křesťanské společnosti, které byly soustředěny po dobu prvních dvou století od vzniku křesťanství. Kolem roku 100 zřejmě sdílely křesťanské komunity spolu se židovskými

73/ Říčan, R., Molnár, A. Dvanáct století církevních dějin s. 118.

74/ Tamtéž, s. 120.

75/ Tamtéž, s. 122.

76/ Tamtéž, s. 125.

obcemi „kánon“ posvátných knih.⁷⁷ Slovo „kánon“ znamenalo „*standard zaručující bezvadnost a ryzost, prubírský kámen výjimečnosti*.“⁷⁸

Nový zákon jako součást Bible vznikl do roku 200. Ústní tradice měla stále svůj význam, ale vznikala i písemná podoba. Bylo důležité zachytit písemně Ježíšovo učení a umožnit ho poznat těm, kteří neměli možnost sdílet jeho poselství a zajistit jeho trvání pro ty, kteří ho již nezažili. Myšlenka na vytvoření křesťanského kánonu nebyla nová, trvala od 60. let prvního století. Podmínkou pro texty Nového zákona byla věrohodnost textů, vhodných pro kanonizaci, a časová vzdálenost od Ježíšova příběhu.

Kolem roku 70 vzniklo Markovo evangelium, z něhož pak zřejmě čerpali ostatní autoři. Postupně pak vznikala další evangelia - Matoušovo, Lukášovo a Janovo a ostatní texty. Nový zákon byl psán v řečtině. Kanonizace textů probíhala od roku 180 do roku 200. Nový zákon obsahuje 27 knih. Hlavní částí jsou evangelia, popisující život Ježíše Krista, Skutky apoštolů, popisující misijní činnost Pavla a vznik církve, epištoly, to jsou listy apoštolů Pavla, Petra, Jakuba a Jana a Zjevení Janovo.

Z textu Janova evangelia lze vyčíst Ježíšovo poselství pro jeho učedníky: *“To je mé přikázání, abyste se milovali navzájem, jako jsem já miloval vás. Nikdo nemá větší lásku než ten, kdo položí život za své přátele. Vy jste moji přátelé, činíte-li, co vám přikazuji. Už vás nenazývám služebníky, protože služebník neví, co činí jeho pán. Nazval jsem vás přáteli, neboť jsem vám dal poznat všechno, co jsem slyšel od svého Otce. Ne vy jste vyvolili mne, ale já jsem vyvolil vás a ustanovil jsem vás, abyste šli a nesli ovoce a vaše ovoce aby zůstalo; a Otec vám dá, oč byste ho prosili v mém jménu. To vám přikazuji, abyste jeden druhého milovali.”*⁷⁹

Nový zákon byl psán na svitcích papyru, pozdější opisy byly pořizovány na listy papyru nebo pergamenu a byly pospojovány do knih (kodexů). Z originálů se nedochoval žádný. Nejdůležitějšími zdroji textů Nového zákona jsou dochované pergamenové kodexy ze 4. století, Kodex vatikánský, jeden z opisů Bible, zadaných císařem Konstantinem Velikým, Kodex sinajský z 5. století a Kodex alexandrijský. Žádná jiná starověká kniha se

77/ Rané křesťanství, , s. 80.

78/ Tamtéž, s. 80.

79/ Bible, s. 1220

nedochovala v tolika opisech jako Nový zákon.⁸⁰

3.9/ Křesťané a společnost

Křesťané žili jiným životem než pohané. Byli vázáni mravními zásadami své víry. Měli zachovávat skromnost v životě a dodržovat křesťanskou etiku. Manželství bylo monogamní, manželé měli dodržovat mravní zásady vyšší než zachovávaly pohanské svazky. Sňatek byl uzavírán církevně, rozluka nebyla dovolena. Pro hluboce věřící křesťany bylo často přijatelnější zůstat svobodný, žít asketicky a věnovat se službě chudým. Pomoc potřebným byla pro křesťana naprosto nutnou záležitostí. Tato křesťanská služba lásky představovala peněžní nebo věcné dary pro chudé, duchovní nadějí víry pro vězně nebo pohostinnost pro bližní z jiných krajů. Křesťané přispívali do pokladen buď dobrovolnými příspěvky a peněžními dary, vybíranými při vstupu do církve. V křesťanských obcích se pořádali sbírky na výkupné pro válečné zajatce nebo na pomoc chudším sborům.

Věřící odsuzovali otroctví, neměli ale možnost změnit zavedený společenský systém. Apelovali aspoň na jejich pány, žádali je o slušné chování k otrokům. Křesťané usilovali podle své víry o dosažení duchovní svobody a rovnost všech lidí před Bohem.⁸¹

Problémem byla možnost účasti křesťanů na zábavách v cirku nebo divadle. Církev se stavěla negativně k těmto pokleslým představením, protože odporovaly křesťanské mravnosti. Stávalo se, že křesťané kvůli svým zálibám církev z tohoto důvodu opustili nebo svou účast na zábavách omlouvali společenskými důvody. Nikdy ale nesměl být křesťan zápasník nebo herec.⁸²

Když křesťan zhřešil, mohl se očistit pokáním ve křtu. V době poapoštolské měl tuto možnost jen jednu jedinou. Nepatrné malé hříchy byly odpouštěny při večeři Páně. Lidé, kteří byli z církve vyloučeni, měli možnost pokání a tak měli naději, že se jim dostane boží milosti, nikdy ale nebyli plnoprávními členy církve. To se časem měnilo, pokud hříšníka doporučil konfesor (ten, který pro Krista trpěl a měl výjimečné postavení v očích křesťanů), mohl být přijat do církve. Na začátku třetího století docházelo ke sporům mezi biskupy, jaké

80/ Bible, s. 1115.

81/ Říčan, R., Molnár, A. Dvanáct století církevních dějin, s. 109-111.

82/ Tamtéž, s. 112.

hříchy je ještě možné odpustit, šlo např. o zapření Krista nebo cizoložství.⁸³

V druhé polovině třetího století vznikl další spor ohledně *padlých* z doby pronásledování, kteří se snažili stát opět členy církve. Spor probíhal hlavně v Kartágu (podle Cypriána měl rozhodovat jen biskup) a v Římě (biskup Kornelius proti presbyterovi Novatianovi).⁸⁴

Spory mezi přísnými a mírnějšími představiteli církve pokračovaly dále. Křesťané nemohli žít jako v dobách Ježíšových bez majetku a bez společnosti. Museli většinou živit rodinu, vlastnili nějaký majetek, žili v občanské společnosti. Horliví a „praví“ křesťané však žili asketicky, v chudobě, celibátu a v postech. Církev tyto křesťany oceňovala a v pozdějších dobách byli prohlašováni za mučedníky.⁸⁵

83/ Říčan, R.; Molnár, A. Dvanáct století církevních dějin, s. 113.

84/ Tamtéž, 113.

85/ Tamtéž, s. 177.

4/ Pronásledování – úvod

Léta pronásledování a mučednictví křesťanů lze dohledat v křesťanských pramenech, které od počátku zmiňují nejistotu života křesťanů a křesťanských obcí ve společnosti. Spisy odrážejí historické souvislosti, ale také dokládají soudržnost křesťanské komunity, vědomou si své identity. Pramenů není ale dostatek a z těchto zdrojů nelze ani získat ucelený obraz raného křesťanství. V každé provincii, oblasti nebo městě byly vztahy křesťanů s ostatními obyvateli, úřady, ale i mezi synagogami jiné, měnily se. První mučedníci byli jednotlivci, vůdčí osobnosti, prosazující víru za cenu svého života. Byl to např. jáhen Štěpán, apoštol Jakub, Pavel a Petr nebo bratr Ježíše – Jakub.⁸⁶

V římské společnosti panovala relativně velká svoboda vyznání. Problémem nebylo ani uznání různých mystických kultů. To, v co člověk věřil, byla jeho soukromá věc. Hlavní bylo nevyvolávat v rámci své víry nepokoje. Za nutné ale bylo považováno projevat úctu oficiálním božstvům a účastnit se společných náboženských obřadů. Sdílením těchto rituálů dával občan najevo svou sounáležitost se společností. Náboženský život byl vnímán jako záruka společenské stability a patřil neodmyslitelně k římské identitě. V císařské době to bylo pojímáno ještě významněji. Hlavní státní ideologií se stal kult císařovy osoby.⁸⁷

Pohané s uctíváním oficiálního náboženství neměli žádný problém. Dokud byli křesťané považováni za součást židovství, byli přijímáni v rámci jejich práv. V té době se stávali křesťané nebo jejich sbory cílem pronásledování jen výjimečně.

Proč byli vlastně křesťané pronásledováni? Badatelé zastávají různé pohledy na příčinu křesťanských procesů, nejsou jednotni ani v názoru na existenci zákonů, které by byly směřovány proti křesťanům v době před Deciovým dekretem. Nejsou důkazy pro tvrzení, že bylo křesťanství postaveno mimo zákon. Někteří badatelé se domnívají, že hlavním důvodem, proč byli křesťané posíláni na smrt, nebyla jejich víra, ale jejich neochota podrobit se úřední vůli.⁸⁸

Podle autorů knihy Dvanáct století církevních dějin Rudolfa Říčana a Amadea Molnára lze od roku 64 usuzovat, že bylo křesťanství rozlišeno od židovství jako samostatné hnutí a bylo

86/ Vouga, Francois. Dějiny raného křesťanství, 222.

87/ Šubrt, Jiří. Sanguis martyrum, semen Christianorum: idea mučednictví v rané církvi. In Příběhy raně křesťanských mučedníků, s. 20.

88/ Tamtéž, s. 22.

postaveno (zřejmě právním usnesením) mimo zákon. To trvalo až do poloviny 3. století. Oba autoři považují střet římského státu s křesťanstvím za nevyhnutelný, protože církev, která vyznává jediného Boha, nemohla přijmout povinnost státního vyznání. Dalším problémem byla pověst křesťanů.⁸⁹

Jejich komunity byly velmi uzavřené, nebyly ani součástí náboženského života obcí a to vše svádělo k nejrůznějším spekulacím o jejich činnosti. Podle slov Jiřího Šubrta je „*pohané vnímali jako pokoutní, tajnůstkářská společenství, jejichž členové uctívají ukřižovaného zločince a rekrutují se z té nejhorší společenské spodiny. Mezi lidmi kolovaly zaručené zvěsti o hrůzostrašných obřadech a zasvěcovacích rituálech, při nichž jsou vražděna nemluvňata, pořádají se kanibalské hody a všichni bez rozdílu se oddávají hromadným sexuálními orgiím s příchutí incestu. Vždyť proč by se jinak členové této sekty oslovovali „bratře“ a „sestro“?*“⁹⁰

Tertullian ve své Obráně napsal, že římské úřady pro obhajobu svého nepřátelství obviní křesťany z čehokoliv: „*Myslí si, že křesťané jsou příčinou každé pohromy, každého neštěstí. Rozlijí-li se Tiber za městské hradby, nezavlaží-li Nil pole, nedá-li nebe vláhu, je-li zemětřesení, nastal-li hlad, mor ihned vykřikují: Pusťte na křesťany lva.*“⁹¹

Tertullian popsal i další nařčení: „*Říkáte nám: Nectíte bohy a neobětujete panovníkům... Tím jsme obviňováni, že se rouháme a urážíme (císařský) majestát... Nutno však poznat důvod, nemáte-li soudit předsudek či nepřátelství... Přestáváme ctít vaše bohy, protože jsme poznali, že neexistují. Teprve tehdy by měli být bohové uctíváni, kdyby existovali. A kdyby se zjistilo, že existují, tehdy by měli být křesťané trestáni.*“⁹²

Jiný názor na nepřátelství mezi říší a křesťanstvím má Paul Johnson, autor knihy Dějiny křesťanství. Podle něj nelze jasně zjistit, proč k rozkolu došlo. Je samozřejmě známé, že říše byla tolerantní ke všem sektám, které nevyvolávaly nepokoje. To podle Johnsona křesťané byli. Platili daně, byli řádnými občany, neskláněli se sice před římskými božstvy, ale poslouchali danou autoritu.⁹³

89/ Říčan, R., Molnár, A. Dvanáct století církevních dějin, s. 76.

90/ Šubrt, Jiří. Sanguis martyrum, semen Christianorum: idea mučednictví v rané církvi. In Příběhy rané křesťanských mučedníků, s. 19.

91/ Tertullianus. Apologeticum, s. 63.

92/ Tamtéž, s. 25.

93/ Johnson, Paul. Dějiny křesťanství, s. 70.

4.1/ Rozdělení jednotlivých historických období – 1. období (do roku 64 n.l.)

Podle G. E. M. de Ste. Croix lze dělit pronásledování křesťanů do tří fází: první období končí rokem 64, druhé pokračuje rokem 65, tedy rokem, který následoval po velkém požáru Říma a končí rokem 250. Třetí etapa začíná pronásledováním za vlády Decia, od roku 250 do roku 313. Autor za důležité považuje i protikřesťanské aktivity Licinia až do jeho porážky Konstantinem v roce 324.

Až do roku 64 neexistují podle Ste. Croixe žádné doklady o systematickém pronásledování křesťanů římskou vládou. Mezi lety 65 až 250 byly zaznamenány pouze ojedinělé, místně ohraničené perzekuce, i když počet obětí nebyl malý. Rozsáhlé pronásledování za Decia trvalo více než rok, druhé všeobecné pronásledování za vlády Valeriana v letech 257-9 trvalo necelé tři roky. Třetí a poslední generální perzekuce za vlády Diokletiana, která začala v roce 303 a byla nazývána „Velkou perzekucí“, trvala zhruba dva roky na západě a poněkud déle na východě. To podle Ste. Croixe znamenalo, že v mezidobích sice existovala některá místní ohniska, kde byli křesťané pronásledováni, ale celkově zažívaly křesťanské komunity v římském impériu dlouhá období klidu. Je pravda, že ale oficiálně nebylo křesťanství uznáno až do ediktu Galeria v roce 311.⁹⁴

Ste. Croix zmiňuje první období perzekuce (do roku 64) jen krátce, protože se podle něj jednalo pouze o občasné místní střety mezi židovskými a křesťanskými skupinami. Po zabití Ježíše zaujaly římské vládní orgány nečinný postoj k náboženským půtkám mezi Židy a křesťany.⁹⁵

Autor uvádí, že první doložitelné pronásledování křesťanů se odehrálo za vlády císaře Nerona v Římě v roce 64. Aby Nero zamezil podezření, že on sám založil požár v Římě, falešně obvinil a surově potrestal křesťany. Tacitus ve svých Análech napsal: „*Aby zamezil pomluvám, Nero vytvořil obětní beránky - a potrestal rafinovaně neustále obviňované křesťany (jak byli nazýváni). Jejich původce, Ježíš, byl popraven za vlády Tiberia guvernérem Judska, Pontiem Pilatem.*“ (překlad autorka)⁹⁶

94/ G. E. M. de Ste. Croix. Why were the early Christians persecuted? S. 7.

95/ Tamtéž, s. 8.

96/ „*To suppress this rumour, Nero fabricated scapegoats – and punished with every refinement the notoriously depraved Christians (as they were popularly called). Their originator, Christ, had been executed in Tiberius reign by the governor of Judea, Pontius Pilatus.*“, Tacitus. The Annals of imperial Rome, s. 354.

Bylo to poprvé, kdy přiznání se ke křesťanské víře znamenalo, že byl občan obžalován a poté uznán vinným - ne za zločin zhářství, ale za „nenávist k lidské rase“. To byl Neronův důvod pro zatýkání křesťanů. Tacitus uvedl, že „i když byli vinni tím, že byli křesťany a tvrdý trest si zasluhovali, ale jako oběti byli litováni.“⁹⁷ (překlad autorka)

Křesťané se stali obětními beránky a od té doby se s nimi pojil předsudek, že jsou schopni nejhroznějších zločinů. I když byl Nero zavrhován za nespravedlivé odsouzení křesťanů, zůstalo vyznání křesťanství po celá další léta znakem příslušenství k antisociální skupině obyvatel, která se snadno stala cílem otevřeného nepřátelství.⁹⁸ I podle Klemense Římského lze považovat za první doložitelné pronásledování to, které se odehrálo v Římě za vlády císaře Nerona v roce 64.⁹⁹

Podle knihy Renana „Apoštolé“ z roku 1892 je důležité vědět, že v době začátků pronásledování křesťanů byli jejich hlavními nepřáteli Židé, ne Římané. Ti byli tolerantní a snášenliví a neměli v úmyslu vnucovat podrobeným národům své náboženství ani zákony. V té době měla ještě každá provincie své pravomoci. Jako začátek mučednické doby uvádí Renan smrt Štěpána, ke které došlo někdy v letech 36 až 38.¹⁰⁰

Ale Štěpán a jeho následovníci představovali mezi prvními mučedníky, kteří zemřeli za svou víru, změnu. Křesťanství se stalo jediným pravým náboženstvím, pro které bylo přirozené zemřít. Tito mučedníci představovali začátek doby „nesnášenlivosti“. Renan poukazyval na to, že pronásledování církve spustili Židé. Využili neschopnosti římských úřadů, zmocňovali se křesťanů v jejich domech, vláčeli je před soud a dostávali je do vězení. Nejhorším z nich byl Šavel, domnělý účastník vraždy Štěpána.¹⁰¹

Renan vylíčil působivě scénu vraždy i vnitřní trýznivé pocity Šavla: „Krev Štěpánova, která stříkala tehdy skoro až na něho, kalila mu někdy zrak. Mnohé, co slyšel vypravovati o Ježíšovi, šlo mu k srdci. ...Ale Šavel odmítal s hrůzou takovéto myšlenky, nutil se s jakousi zběsilostí do víry ve své tradice a myslel na nové krutosti proti těm, kdož na ně útočili.“¹⁰²

97/ "Despite their guilt as Christians, and the ruthless punishment it deserved, the victims were pitied." Tacitus. The Annals of imperial Rome, s. 354.

98/ G. E. M. de Ste. Croix. Why were the early Christians persecuted? S. 7.

99/ Tamtéž, s. 8.

100/ Renan, Arnošt. Apoštolé, s. 132.

101/ Tamtéž, s. 133.

102/ Tamtéž, s. 135.

Theodor Keim je autorem knihy *Řím a křesťanství* z roku 1898. Je zajímavé, jak on popisuje počátky pronásledování. Podle něj bylo první století pro křesťany příznivé a klidné. Za vlády císaře Claudia rostl odpor Židů proti křesťanské víře, výsledkem byly veřejné spory a nepokoje. V době vlády císaře Nerona došlo k rozmachu křesťanské víry a podle křesťanských autorů to byl důvod, proč Nero zaútočil. Jeho vláda nebyla úspěšná, projevy jeho osobnosti svědčily o psychické nemoci. Byl krutý, výstřední a nevyzpytatelný. Řím začal hořet dne 19. července „mezi vrchem Palatinským a Aventinským“, trval 6 dní a 7 nocí, pak se „zastavil na úpatí Esquilina“ a hořelo znovu ještě další tři dny.¹⁰³

Podle Keima „*Celý Palatinský vrch a dvě třetiny ostatního města shořely, ze 14 městských okresů, 3 lehly úplně popelem, 7 bylo zle poškozeno, takže měly tvářnost zřícenin, jenom 4 zůstaly ušetřeny. Mnoho chrámů shořelo, také veliká umělecká díla, spisy, staré památky a vítězné znaky, ba i palác Neronův. Byly to hrozné dny. Po ulicích křik a nářek, pobíhání a shon, a přece každý pokus o hašení byl marný, ba stvůry Neronovy tu překázely schválně.*“¹⁰⁴

Bylo zřejmé, kdo byl zakladatelem požáru, nikdo nepochyboval o císařově vině. Proto se Nero snažil lidi usmířit, staral se o budování nových přístřešků, dovoz potravin, dal navrhnout plány pro nové město, které mělo předčít vše dosud vybudované. Také si usmiřoval bohy, pořádal slavnosti. Proto obvinil křesťany, lid ale nepřesvědčil. První obvinění se nebránili, přiznali svou víru, ale vinu za požár nepřiznali. Nero vymyslel, jak je potrestat. Záminkou byla jejich údajná „nenávisť k lidstvu“. Trest neměl být stejný jako potrestání běžného zločince, proto uspořádal Nero ve svých zahradách cirkové hry, kde „*byli křesťané oděni ve zvířecí kůže, od psů k smrti uštváni, zde byli ukřižováni, zde konečně olejem politi, aby osvítili nastávající noc.*“¹⁰⁵

103/ Keim, Theodor. *Řím a křesťanství*, s. 208.

104/ Tamtéž, s. 225.

105/ Tamtéž, s. 230.

4.2/ 2. období (65-249 n.l.)

V době vlády císaře Traiana v letech 98 až 117 nelze stále hovořit o jasném právním postavení křesťanů. V letech 111 až 113 působil jako místodržitel v maloasijské Bithýnii a Pontu C. Plinius Caecilius Secundus. Kromě běžných záležitostí, které musel řešit, přibývaly problémy s křesťany. Byli podezírání ostatními římskými obyvateli z různých nepravostí, to bylo dáno uzavřeností jejich komunit, ale i pověrami o jejich obřadech. Občané často žádali jejich potrestání a místodržící provincií museli být procesů účastni a potvrzovali rozsudek. Plinius se jako nejvyšší představitel římské moci na daném území snažil situaci s křesťany řešit. Když problémy narůstaly, napsal svému císaři i příteli Traianovi.

Je známa odpověď císaře Traiana na list Plinia mladšího, který žádal oficiální vyjádření. Traianův úřední dopis, který měl platnost závazné směrnice (tzv. rescriptum), zůstal zachován v Pliniově korespondenci. Traianus považuje křesťany za veřejné nepřátele, Plinius po nich nemá však pátrat, pokud nejsou usvědčeni z urážky císařského majestátu nebo z ateismu. Pak mohou být odsouzeni k trestu smrti. Neměl by ale brát na zřetel anonymní udání a měl by udělit milost každému, kdo projeví lítost a zřekne se své víry. Stejně pokyny byly vydány nejspíš i pro ostatní místodržící. Plinia mladšího překvapovali křesťané svým odhodláním nevzdat se své víry, i když to pro ně znamenalo trest smrti.¹⁰⁶

V provinciích byli soudci křesťanů místodržitelé, v Římě praefectus urbi. Trestem bylo buď „upálení (*combustio*), vidlicovitý kříž (*furca*), nasazení do rudných dolů (*damnatio ad metalla*), poprava bojem s šelmami v cirku před veřejností (*damnatio ad bestias*). Křesťanské dívky někdy zavírali do nevěstinců.“¹⁰⁷

Křesťané se nikde necítili zcela bezpečně, i když neexistoval žádný oficiální protikřesťanský zákon, ani daný vyšetřovací a soudní postup. Přesto žili na mnoha místech relativně v klidu. Toto postavení zůstalo stejné až do vlády císaře Konstantina.

Z pramenů jsou vidět jasné rozdíly v chování jednotlivých správců kolonií při rozhodování o jednotlivých případech. Někteří si nedělali velké starosti s legalitou svých rozsudků. Docházelo i k vyřizování osobních účtů. Někdy se naopak římský úředník choval mírně nebo křesťanům dokonce pomáhal. Tertullian ve svém dopise prokonzulovi Scapulovi z provincie

106/ Šubrt, Jiří. Sanguis martyrum, semen Christianorum: idea mučednictví v rané církvi. In Příběhy raně křesťanských mučedníků, s. 18.

107/ Říčan, R., Molnár, A. Dvanáct století církevních dějin, s. 78.

Afrika zmiňuje správce Cincia Severa (ze severoafrického města Thysdris), který údajně radil křesťanům, jak mají vypovídat, aby byli osvobozeni.¹⁰⁸

4.2.1/ Idea mučednictví

Na počátku 2. století se objevil nový fenomén, teologie mučednictví. Třetí antiochijský biskup Ignatios psal v dopise, určeném římské křesťanské obci: „*Těším se na šelmy pro mne přichystané a přál bych si, aby vůči mně neváhaly. Sám jim domluvím, aby mne rychle sežraly a neotálely jako s některými, kterých se ani nedotkly. Právě začínám být učedníkem. Nic viditelného ani neviditelného mne nesmí zaujmout, abych dosáhl Ježíše Krista. Oheň a kříž, smečky šelem, sekání, řezání, rozházení kostí, roztrhání údů, rozdrčení celého těla a zlé mučení d'áblovo ať na mne přijdou, jen abych dosáhl Ježíše Krista.*“¹⁰⁹

Ignatios Antiochijský bývá často považován za prvního křesťanského mučedníka. Jak vznikla idea mučednictví není zcela zřejmé, pravděpodobně mohla být založena na základě představ z pohanských dob antického starověku. Krev, která byla přinesena bohům jako nejvyšší oběť, měla dopomoci celé komunitě k náklonnosti bohů. Mučednictví představovalo nejcennější lidskou oběť a mělo velký význam při vytváření raného křesťanství.

Ignatios skončil spolu s dalšími křesťany v římském Koloseu jako oběť dravé zvěře někdy za vlády císaře Traiana. Během cesty z Antiochie do Říma napsal křesťanským obcím několik listů, aby jim přenechal svůj duchovní odkaz. Sebezničující uvažování a touha po co nejhorší mučednické smrti byla naplněním jeho křesťanské víry.

To, že byl trest smrti vykonán v hlavním městě říše, bylo v té době obvyklé. Římané milovali gladiátorské hry a veřejné popravy odsouzenců byly jejich součástí. Aby si občané mohli vychutnávat krvavé divadlo častěji, bývali zločinci přivázeni ze všech římských provincií.¹¹⁰

108/ Šubrt, Jiří. Sanguis martyrum, semen Christianorum: idea mučednictví v rané církvi. In Příběhy raně křesťanských mučedníků, s. 24.

109/ Spisy apoštolských otců . Ignatios z Antiochie, Ad Romanos , s. 130.

110/ Šubrt, Jiří. Sanguis martyrum, semen Christianorum: idea mučednictví v rané církvi. In Příběhy raně křesťanských mučedníků, s. 15.

Jak se o otázce mučednictví vyjadřují badatelé? W. H. C. Frend spojuje mučednickou smrt s pojmem „*chorobná mánie*“¹¹¹, G. E. M. de Ste. Croix hovoří o projevu „*abnormální mentality*“¹¹²

Konflikt, který vznikl mezi úřední mocí a římskými úřady na jedné straně a křesťanskou vírou, někdy představovanou fanaticky a neústupně na straně druhé, probíhal po dobu další než dvě staletí.¹¹³

4.2.2/ Situace křesťanů v letech 117 – 161 a období vlády císaře Marca Aurelia (161-180)

Po vládě císaře Traiana se vztah dalších císařů ke křesťanům mnoho neměnil. Hadrianus (117-138) pronásledování nepodporoval, neschvaloval ani udavačství. Antonius Pius (138-161) byl také pro umírněné jednání ve vztahu ke křesťanské komunitě. Přesto za jeho vlády k pronásledování docházelo.¹¹⁴

Za vlády Marca Aurelia (161-180) se situace zhoršila, císař byl ke křesťanům nepřátelský a pohrdal jimi, vyjadřoval se o jejich statečnosti s despektem, říkal, že „umírají z čiré umíněnosti“. V jeho době došlo k několika závažným událostem, předhozen šelmám byl smyrenský biskup Polykarpos (datum jeho umučení je udáváno mezi lety 155-156). V roce 177 došlo k obrovskému násilí proti křesťanům v galských městech Lyonu a ve Vienne.¹¹⁵

4.2.3/ Umučení Polykarpa

Hlavní město Smyrna v provincii Asia, která se stala římskou provincií v roce 133, mělo statut svobodného města. Podle Jana Amose Duse se zde křesťané usadili zřejmě kolem druhé poloviny 1. století. Ve městě působil jako hlava křesťanské obce několik desetiletí biskup Polykarpos, jehož mučednická smrt kolem roku 155 byla důkladně popsána ve zprávě tamních křesťanů. Text se rychle rozšířil mezi okolní křesťanské obce a byl velmi oblíbený,

111/ W. H. C. Frend. *Martyrdom and Persecution in the Early Church*, s. 197.

112/ G. E. M. de Ste. Croix. *Why Were the Early Christians Persecuted?*, s. 24.

113/ Šubrt, Jiří. *Sanguis martyrum, semen Christianorum: idea mučednictví v rané církvi*. In *Příběhy raně křesťanských mučedníků*, s. 18.

114/ Říčan, R., Molnár, A. *Dvanáct století církevních dějin*, s. 78.

115/ Šubrt, Jiří. *Sanguis martyrum, semen Christianorum: idea mučednictví v rané církvi*. In *Příběhy raně křesťanských mučedníků*, s. 25.

především pro podobnost příběhu s Ježíšovou smrtí. Zpráva popisuje události, předcházející biskupovu zatčení, jeho cestu k výslechu a na místo popravy. V textu se objevuje dalších jedenáct mučedníků, i v tom je podobnost s příběhem Ježíšovým. Polykarpos po svém umučení nevstal z mrtvých, ale den, kdy zemřel se slavil jako „narozeniny mučedníka“, znamenalo to, že získal život věčný.¹¹⁶

Dopis křesťanské obce, adresovaný křesťanům nedalekého města Filomélie, je zřejmě první raně křesťanský mučednický text. Nelze ověřit jeho historickou přesnost. Jeho význam spočíval především v podpoře a povzbuzení pro ostatní křesťany, kteří četbě spisu vzpomínali na svého slavného učitele a přítele. Není možné přesně určit dobu Polykarpovy smrti, podle odhadu badatelů lze usuzovat nejspíše roky 155 až 161.¹¹⁷

Text je důležitým svědectvím o životě rané církve v římské provincii, ale také o situaci uvnitř křesťanské obce. Je jedním ze zásadních předloh pozdějších martyrologických textů. Kromě samotného dopisu se dochoval i dopis biskupa Ignatia, adresovaný Polykarpovi. Antiochejský biskup byl také umučen, zřejmě kolem roku 115 a cestou, kdy byl převážen ze Sýrie do Říma, aby v aréně podstoupil mučednickou smrt, napsal dopis Polykarpovi. Ignatios si Polykarpa velmi vážil pro jeho příkladný život a působení v církvi.¹¹⁸

V textu je detailně popisován samotný akt umučení takto :*“Jakmile pronesl „amen“ a skončil modlitbu, lidé k tomu určení zapálili oheň, a když vyšlehl velký plamen, ukázal se nám, kterým bylo dáno vidět, podivuhodný úkaz. Zůstali jsme naživu, abychom ostatním oznámili, co se stalo. Plameny se prohnyly do tvaru klenby jako plachta lodi, do níž se opřel vítr, a obklopily tělo mučedníka jako hradba. Zdálo se, že mezi plameny není smažící se tělo, ale pečící se chléb nebo zlato a stříbro tavené v peci. Také jsme ucítili vůni připomínající závan kadidla nebo jiné vzácné vonné látky.“*¹¹⁹

4.2.4/ Události v Lyonu a ve Vienne

Nejhorší událostí se za panování Marca Aurelia stal masakr křesťanů v galských městech Lyonu a ve Vienne v roce 177. Nedochoval se rukopis dopisu místní církve, který je

116/ Dus, Jan Amos. Umučení Polykarpa a pašijní příběh, s. 8-11.

117/ Umučení Polykarpa. In Příběhy raně křesťanských mučedníků s. 57-58.

118/ Šubrt, Jiří. Sanguis martyrum, semen Christianorum: idea mučednictví v rané církvi. In Příběhy raně křesťanských mučedníků, s. 96.

119/ Tamtéž, s. 101.

adresován křesťanským obcím v Malé Asii, odkud někteří členové komunit pocházeli, je však citován v Eusebiovy *Církevních dějinách*. On sám událost popisuje: *“Bojištěm uvedených událostí byla Galie. Slavnými městy, která se vyznamenala více než jiná jsou Lugdunum (Lyon) a Vienna (Vienne).“* A dále cituje z jejich dopisu: *“Velikost utrpení, zběsilost pohanů vůči svatým a veliké utrpení mučedníků nejsme ani schopni přesně vylíčit, jestli vůbec je možné to popsat. ..Ukazovali činem, že utrpení tohoto času není nic proti slávě, která se na nás zjeví.“*¹²⁰

Obětí tohoto masakru se stalo zřejmě kolem 48 křesťanů. Události začaly útoky pohanských občanů na křesťany, které přerostly v násilí. Úřady řešily situaci zatýkáním křesťanů, kteří byli vyhledáváni i ve svých domech. Pak byli zatýkáni i jejich pohanští otroci, ti měli svědčit proti nim. Křesťané, kteří se nezřekli své víry, byli odsouzeni k popravě mečem nebo k souboji se šelmami. Jejich těla byla pak spálena a popel vhozen do řeky Rhony.¹²¹

Někteří křesťané se během procesu vzdali své víry, ostatní byli připraveni přijmout mučednickou smrt. Autor líčil souboj jako zápas Krista s ďáblem: *“Splnilo se nyní slovo našeho Pána, že přijde čas, kdy každý, kdo vás zabije, bude věřit, že tím prokázal Bohu službu. Proto nyní vytrpěli svatí mučedníci muka, která nemohou vyjádřit žádná slova. Satan nabízel všechno, aby něco špatného proti nám řekli.“*¹²²

Autor dopisu uvedl jména jednotlivých mučedníků a vyzdvihl jejich odvahu. Posledním krokem násilí spáchaného na věřících bylo předhození šelmám v amfiteátru. V dopise je vylíčena nenávist pohanů ke křesťanům: *“Od těch, kteří byli spravedlivější a v jistém smyslu se i dalo, že mají soucit, bylo slyšet často rouhání: Kde je jejich Bůh a co jim pomohlo, že mu sloužili a za kterého obětovali svůj život? Tak rozdílně se pohané vyjadřovali...A toto dělali, jako by byli mocnější než Bůh a jako by mohli zastavit znovuoživení. Neměli mít, jak se vyjadřovali, mrtví žádnou naději na zmrtvýchvstání, ve které křesťané věřili a které zavedlo podle nich nové a neznámé náboženství. Křesťané nedbajíce jakýchkoli utrpení však ochotni a rádi šli na smrt.“*¹²³

Vzhledem k tomu, že existují doklady, informující o těchto událostech, snaží se badatelé

120/ Eusebius. *Církevní dějiny*, s. 83-84.

121/ Šubrt, J. Sanguis martyrum, semen Christianorum: idea mučednictví v rané církvi. In *Příběhy raně křesťanských mučedníků*, s. 101.

122/ Eusebius. *Církevní dějiny*, s. 84.

123/ Tamtéž, s. 88.

zjistit, co se přesně stalo a proč došlo k násilí. Podle Jiřího Šubrt, který sestavil sborník prvních martyrologických textů, zavinil eskalaci násilí proti křesťanům místodržící, který nezvládl situaci a neodhadl míru nenávisti pohanů proti křesťanům. V obou městech totiž převažovali latinsky mluvící pohané, kteří se těžko smiřovali s řeckými přistěhovalci, navíc ještě křesťany.¹²⁴

Další z teorií je spekulativní a hovoří o dramatickém snížení nákladů na pořádání gladiátorským her císařem a snaze úředníků řešit situaci získáním „levných“ zločinců místo drahých profesionálních gladiátorů.¹²⁵

To, co se událo, nemělo obdoby. Římští úředníci naprosto selhali, několikrát porušili zákon. Došlo zřejmě poprvé k porušení Traianových pokynů (které zaslal Pliniovi) místodržícím, aby křesťany systematicky nevyhledával.¹²⁶

Podle mínění G. E. M. de Ste. Croix je *„důležité si uvědomit, že standardní proces při trestání křesťanů byl obviňující, ne vyšetřující. Místodržící neměl vyvíjet žádnou činnost až do podání veřejné žaloby (delatio nominis) občanem, který měl nejen informovat, ale skutečně vést žalobu a nést riziko, že bude sám zažalován za pomluvu a zákeřné obvinění, pokud bude žaloba neoprávněná. Traianus zakázal bezdůvodné stíhání křesťanů.“*¹²⁷ (překlad autorka).

Tento princip byl ale někdy zanedbán. To přesně byl příklad barbarského pronásledování křesťanů v Lyonu a ve Vienne. Křesťané byli obviněni jako vinní jen pro svou víru. G. E. M. de Ste. Croix usuzuje, že místodržící nebyl bezpodmínečně nucen dodržet Traianovy instrukce.

Zodpovědnost byla však na něm a ne na císaři Marcu Aureliovi, který v místních záležitostech nerozhodoval. Nedá se tedy říci, že jednal ilegálně, ačkoliv většina

124/ Šubrt, Jiří. Sanguis martyrum, semen Christianorum: idea mučednictví v rané církvi. In Příběhy raně křesťanských mučedníků, s. 104.

125/ Tamtéž, s. 112.

126/ Tamtéž, s. 24.

127/ „It is important to remember that the standard procedure in punishing Christians was „accusatory“ and not „inquisitorial“: a governor would not normally take action until a formal denunciation (delatio nominis) was issued by a delator, a man who was prepared not merely to inform but actually to conduct the prosecution in person, and to take the risk of being himself arraigned on a charge of calumnia, malicious prosecution, if he failed to make out a sufficient case. Trajan, as we have seen, forbade the seeking out of Christians.“

G. E. M. de Ste. Croix. Why Were the Early Christians Persecuted?, s. 15.

místodržících tento princip dodržovala. Důležitým faktorem bylo zcela jistě veřejné mínění.¹²⁸

Na události v Lyonu se soustředil i jiný badatel, W. H. C. Frend. Věnoval tématu celou první kapitolu knihy *Martyrdom in the Early Church*. Také on nazval událost, která se odehrála v roce 177, za nejhroznější drama v historii rané církve. Rozlišuje tři skupiny zúčastněných osob, samotné obyvatele, římské úředníky a křesťany – ti se stali aktéry nekompromisního dramatu. „*Tento příběh je hodný pozornosti nejen jako příběh hrdinství. Důkladná studie podrobností vnáší světlo do některých pramenů raně křesťanských Acta martyrum. Vypráví také o charakteru církve v jižní Galii a víře jejích členů, zvláště o jejich úvahách, týkajících se mučednictví. Na druhé straně, pisatel popsal stručně i dojem z motivů pohanské populace, zaměřené na zničení křesťanské komunity. Evidentní je také oficiální politické stanovisko císaře směrem ke křesťanům...V tomto případě bylo mučednictví a pronásledování nerozlučitelně spojené*“ (překlad autorka)¹²⁹

4.2.5/ Události na přelomu 3. století

Panovníkem v letech 193-211 byl Septimius Severus, o kterém je známo, že byl nekompromisní ve vztahu k jiným než státním náboženstvím a že vydal edikt, kterým se pod přísnými tresty zakazovala konverze k judaismu i křesťanství. Někteří badatelé ale tuto informaci zpochybňují. Za jeho vlády docházelo opět k místním pronásledováním křesťanů, jejich počet ale nebyl vyšší než v minulých letech. Mezi umučené té doby patřily např. Perpetua a Felicitas, v Alexandrii byl popraven Órigenův otec Leonidés.

Jak psal Tertullian: „*Jsme tu od všerejška a je nás již plný svět*“¹³⁰, v jeho době, kolem roku 200, bylo křesťanů takové množství, že by mohli zničit celou říši, pokud by bývali měli nepřátelské úmysly.

128/ G. E. M. de Ste. Croix. *Why Were the Early Christians Persecuted?*, s. 15.

129/“The account, however, is worth attention not only as a story of heroism. A careful study of its detail throws light on some of the sources of the early Christian Acta martyrum. It tells us something also of the character of the south Gallic Church and the beliefs of its members, especially their ideas regarding martyrdom. On the other hand, the writer has left a graphic impression of the motives of the pagan population bent on the destruction of the Christian community. There is evidence too, of the official policy of the Empire towards the Church. ..In this clash, martyrdom and persecution are the abiding features.”

W. H. C. Frend. *Martyrdom and Persecution in the Early Church*, s. 1-2.

130/ Tertullian. *Apologeticum*, s. 59.

V polovině třetího století se situace změnila. Nejen, že křesťané představovali podstatnou část obyvatelstva impéria, ale byli lépe organizovaní a názorově jednotnější. Víra pronikala do všech vrstev společnosti. Za doby Origéna (185/6-254/5) došlo k nutnému vyhocení situace. Křesťanství bylo silné, schopné konkurovat státnímu náboženství. Stát mohl tuto víru přijmout nebo potlačit.¹³¹

131/ Johnson, Paul. Dějiny křesťanství, s. 70.

4.3/ 3. období – vláda císaře Decia (rok 249-251)

Prvním císařem, který zakročil proti křesťanům organizovaně a po celém území říše, byl Decius (249-251). Deciusův dekret z roku 249 přikazoval všem obyvatelům impéria dostavit se k veřejné děkovné oběti k oltáři římských bohů a pomodlit se za blaho císaře a říše. Decius se snažil říši nábožensky sjednotit a ukázat tak jednotu svého impéria. Znamenalo to velkou změnu v přístupu nejvyšší státní moci ke křesťanům, protože pro ně nebylo možné obětovat pohanským bohům. Nebylo jednoduché se této povinnosti vyhnout. Vše bylo dobře organizováno, obřady byly vykonávány za účasti komise, která vydávala osvědčení (libellus). Lidé, kteří odmítali se obřadu zúčastnit, byli trestáni vězením, zabavením majetku, vypovězením nebo dokonce smrtí.¹³²

Ve městě Fayum bylo nalezeno 43 těchto osvědčení, kromě podpisu dvou svědků obsahovaly i datum, jsou především z doby od 14. června až 12. července 250. Ve městech vládla při obřadu atmosféra strachu, docházelo k zatýkání, soudům a trestům. Ve Smyrně byl odsouzen k smrti Pionius, o kterém se zmiňuje ve svých spisech Eusebius. Ve městě Pergamu v Malé Asii došlo k zavraždění mučedníků Karpa a Papyla a k dobrovolné smrti Agathoníké.¹³³

4.3.1/ Umučení Pionia

O umučení Pionia vznikla zpráva, která je považovaná vedle Umučení Polykarpa za další významný mučednický text z města Smyrny v Malé Asii. Je známo i datum umučení kněze a kazatele Pionia, událost se stala 12. března 250. V Eusebiovyých Církevních dějinách lze číst: *“Jeden z tehdy významných mučedníků byl i jistý Pionius. Kdo chce poznat a znát vyznání tohoto muže, jeho upřímná slova, jak hájil víru před lidem i vrchností, jeho poučné přednášky, jeho povzbuzující slova k těm, kteří v době pronásledování podléhali pokušení zapřít víru, i útěchyplná slova pro bratry, kteří jej navštívili ve vězení, jaké mučení a jaké bolesti vystál, jak byl přibit na dřevo, jakou pevnost prokázal na hranici...”*¹³⁴

Pionius byl známý svými odvážnými projevy bránícími víru. Poskytoval odvahu a povzbuzení křesťanům, kteří v době pronásledování podlehl strachu a odvolali svou víru.

132/ Umučení Pionia a jeho druhů. In Příběhy raně křesťanských mučedníků s. 26.

133/ Friend, W. H. C. The Rise of Christianity, s. 320.

134/ Eusebius. Církevní dějiny, s. 74.

Původní text Pioniova dopisu je podle badatelů řecký, další zachované verze jsou v latině, staroslověnštině a arménštině. Umučení Pionia je podrobným svědectvím historických událostí, líčících okolnosti jeho zatčení a průběh soudu s křesťany, kteří odmítli obětovat pohanským bohům. Obsahuje i Pioniovu promluvu k pohansko-židovskému publiku a ke křesťanům, sdílejícím s ním vězení. Jeho řeč dokazuje, jaké napětí panovalo v té době ve Smyrně mezi pohany, židovskou komunitou a křesťanskou obcí. Pionios se obrací na Židy s výčitkou, proč, i když je považují za nepřátele, nepovažují křesťany za lidi a oběti bezpráví a proč jim vyčítají selhání, pokud některý z nich ze strachu přijde obětovat modlám.¹³⁵

V době věznění, které předcházelo konečnému trestu, přicházeli za Pioniem a jeho druhy křesťané, kteří obětovali pohanským modlám a byli proto vyloučeni ze společenství. Od mučedníků si chtěli vyprosit odpuštění. Pionios varuje své spoluvěrcy před Židy, kteří by je chtěli zvát do synagog a vnutit jim svou víru. Jeho slova jsou: *„Nebud'te spolu s nimi vládci Sodomy a lidem Gomory, jejichž ruce byly celé potřísněné krví. My jsme nezabili proroky ani jsme nevydali a neukřižovali Krista.“*¹³⁶

Pionios a jeho druhové byli nuceni k obětování, ale znovu účast odmítli. Pionios byl mučen a přibit na kříž. *„Takto tedy blažený Pionios završil svůj život - bez jediné vady, bez úhony, bez poskvrny. Protože svou mysl stále upínal k všemohoucímu Bohu a k prostředníku mezi Bohem a lidmi, našemu Pánu Ježíši Kristu, dosáhl slavné smrti. Po vítězství ve velkém zápase prošel úzkými dveřmi do plného a jasného světla.“*¹³⁷

4.3.2/ Smrt mučedníka Maxima

Příběh Maxima je psán latinsky a popisuje ukamenování Maxima, které se odehrálo v době Deciova pronásledování v letech 249-250. Maximus se sám přihlásil úřadům poté, co byl vyhlášen císařův edikt. Je to příklad dobrovolného mučednictví, kterému se věnuje de Ste Croix. Podle badatelů není ale text historicky věrohodný, zřejmě tedy i datování není správné.

Text obsahuje slovní výrazy objevující se často v martyrologické literatuře, mučedník

135/ Umučení Pionia a jeho druhů. In Příběhy raně křesťanských mučedníků, s. 177

136/ Tamtéž, s. 191.

137/ Tamtéž, s. 199.

obětuje svůj život pro svou víru pro život věčný.¹³⁸

4.3.3/ Umučení svatých Karpa, Papyla a Agathoníké

Další z dochovaných spisů o mučednících z doby pronásledování křesťanů je zřejmě historicky hodnověrný. Příběh mučedníků Karpa a Papyla a dobrovolná smrt Agathoníké se udály ve městě Pergamu v Malé Asii. I o těchto mučednících se zmiňuje Eusebius v Církevních dějinách: *“Kromě toho jsou písemné památky po ruce také o jiných, kteří v Pergamu v Asii zemřeli mučednickou smrtí, totiž o Karpovi a Papylovi a ženě jménem Agathonika, kteří po velmi četných vyznáních víry slavně skončili.”*¹³⁹

Text je psán v řečtině a latině, ale ani jeden není zřejmě autentický. Je uvedena doba konání události, jména zúčastněných osob, původ a postavení obviněných. V jazykových verzích jsou rozdíly, nejpodstatnější se týká smrti Agathoníké, kdy se podle řecké verze sama dobrovolně přihlásila a žádala smrt, podle latinské verze byla spolu s Karpem a Papylem obviněna a odsouzena v soudním procesu. Později byla mučednická smrt odmítána ortodoxií jako sebevražda, proto zřejmě došlo k úpravě.¹⁴⁰

Událost je líčena jako průběh soudního procesu, obsahuje martyrologické motivy a apologetické dodatky. Pergamon, kde k procesu došlo, byl podle spisů Plinia Staršího, jedním ze čtrnácti měst Malé Asie, kde byl u soudních procesů přítomen prokonzul a kde byly souzeny těžké zločiny. Soudcem byl Optimus. Karpos před soudem znovu odmítl obětovat pohanským bohům, byl mučen, stejně tak Papylos. Oba pak byli ukřižováni a upáleni. Spis končí podobnými slovy, jako jiné martyrologické texty: *“Jejich ostatky křesťané tajně odnesli, strážili je pro slávu Krista a chválili jeho mučedníky, neboť jemu náleží sláva i moc, Otci, Synu i svatému Duchu, nyní i stále i na věky věků. Amen.”*¹⁴¹

138/ Akta Maximova. In Příběhy raně křesťanských mučedníků, s. 217.

139/ Eusebius. Církevní dějiny, s. 74.

140/ Umučení svatých Karpa, Papyla a Agathoníké. In Příběhy raně křesťanských mučedníků, s. 89.

141/ Tamtéž, s. 92.

4.3.4/ Shrnutí období vlády Decia (období prvního velkého pronásledování)

Proč došlo za Deciovy vlády k tak zásadní změně v přístupu ke křesťanům? W. H. C. Frend pokládá za hlavní důvod, který mohl vést císaře ke snaze o upevnění vnitřní stability říše, vojenskou a ekonomickou situaci říše. V letech 235 až 270 Řím ztratil nadvládu nad Středozemím a barbaři ohrožovali říši i v oblasti Řecka a Malé Asie. Skončilo období prosperity začátku 3. století. I proto mohl císař požadovat potvrzení loajality obyvatel.¹⁴²

Decius byl původně městským prefektem, později vrchním velitelem vojsk římské armády v Moesii a Panonii a v roce 248 se zasloužil o znovuzavedení pořádku a kázně u svých vojáků. Proto byl prohlášen císařem. Jako císař z řady bojovných podunajských panovníků prosazoval „semknutí šiků“, tedy soudržnost země a podporoval vlastenectví.¹⁴³

Podle názoru W. H. C. Frenda byla v době vlády Decia z důvodu bezpečnosti pro většinu křesťanů přijatelnější volba obětovat pohanským bohům než volba smrti. Proto byl konečný počet obětí perzekuce poměrně malý. Mezi popravenými byli především kněží a biskupové. Decius byl zabit v červnu 251 v bitvě proti Gótům, tím pronásledování skončilo. Křesťané, kteří se schovávali, se vrátili do svých domovů. Ti, kteří selhali, byli nazváni „lapsi“ (padlí) a čekali na příležitost navrácení do církve. Ti, kteří emigrovali, se vraceli do svých měst.

Co měla církev učinit s těmi, kteří zapřeli svou víru? S duchovními, kteří raději volili dobrovolný exil? Mezi nimi byl i biskup Cyprián, který se vrátil do Kartága. Přišel částečně o svůj majetek, ale byl především zbaven své pozice. Po jeho návratu byla církev rychle obnovena, i Cyprián znovu posílil svou moc. Podle rozhodnutí církevní komise bylo nutné posuzovat ty, kteří selhali, jednotlivě. V Kartágu záleželo rozhodnutí pouze na Cypriánovi a ostatních duchovních. Velmi se zasazoval o znovupřijetí odpadlíků do křesťanské komunity. Mezi jeho oponenty byl především římský kněz Novatianus, který požadoval naprostou čistotu církve.¹⁴⁴

Když se v Kartágu v roce 251 konal synod afrických biskupů, biskup Cyprián přesvědčil ostatní o nutnosti kompromisu. Ti, kteří ale obětovali doopravdy (sacrificati), měli být z církve vypovězeni navždy a očistit je mohla jen mučednická smrt. Ti, kteří obdrželi

142/ Frend, W. H. C. *Martyrdom and persecution in the early church*, s. 285.

143/ Grant, Michael. *Římské císařové*, s. 172.

144/ Frend, W. H. C. *The Rise of Christianity*, s. 322.

potvrzení, že obětovali římským modlám, i když to skutečně neudělali, měli mít možnost vrátit se do církve po určité době pokání. Na synodu v následujícím roce byla zmírněna i podmínka pro *sacrificati*, a podle rozhodnutí papeže Cornelia se mohli do obce vrátit i oni. Církev byla sjednocena. Dokud žil papež Cornelius, byla vazba mezi Kartágem a Římem velmi pevná.¹⁴⁵

Hlavní cíl císaře Decia, kterým bylo zničit církve, se nepodařil. Mučednictví křesťanů sbory spíš utužovalo, proto sami úředníci s rozsudky smrti váhali. Mezi odsouzenými byli hlavně duchovní. Některé zachránili sami soudci, jiní se ukryli a někteří kněží i biskupové zradili. Církev nebyla zničena, ale byla rozložena. Počet křesťanů ale neklesl a jejich víru posilovaly příběhy mučedníků a konfesorů.¹⁴⁶

Podle J. Šubrta v době Deciova pronásledování došlo k mnoha násilnostem, ale pohanští obyvatelé impéria již nebyli ochotni útoky proti křesťanům podporovat. Někteří dokonce pomáhali ukrývat pronásledované. I správci provincií neprojevovali velké nadšení a křesťany, i celé jejich obce zachránili před postihy. Změnu myšlení společnosti způsobilo zřejmě přijetí vědomí jejich odlišné víry, vzrůstající počet věřících, kteří pocházeli i z vyšších vrstev obyvatelstva i jejich charitativní činnost.¹⁴⁷

Na druhé straně na Římany negativně působilo dobrovolné mučednictví. Už se neřešila otázka předsudků, které se týkaly života křesťanů, a které nebral během velkého pronásledování téměř nikdo vážně. Ale podle názoru de Ste Croixe vzbuzoval v pohanech odpor pro přístup křesťanů k „dobrovolnému mučednictví“, jak problém sám nazývá. Existuje poměrně dost historických textů a pramenů, které tyto činy dokazují a podle de Ste Croixe hrály větší roli než se dosud předpokládalo.¹⁴⁸

„Hlavním cílem představitelů říše bylo donutit věřící vzdát se svého náboženství, ne z nich udělat mučedníky...Bez přehánění lze říci, že místodržící, který chtěl skutečně potrestat křesťany, by se měl vyhnout jejich mučení, ale přimět je zradit svou víru a dát jim svobodu.“(překlad autorka).¹⁴⁹

145/ Friend, W. H. C. The Rise of Christianity, s. 320-321.

146/ Říčan, R., Molnár, A. Dvanáct století církevních dějin, s. 107.

147/ Šubrt, Jiří. Sanguis martyrum, semen Christianorum: idea mučednictví v rané církvi. In Příběhy rané křesťanských mučedníků, s. 27.

148/G. E. M. de Ste Croix. Why were the early Christians persecuted? In The past and present, s. 17-29.

149/“*But the essential aim was to make apostates, not martyrs. One could say without exaggeration that a governor who really wanted to execute Christians would be careful to avoid torturing them, lest they should apostatize and go free.* „

E. M. de Ste Croix. Why were the early Christians persecuted? In The past and present, s. 20.

Není pochyby, že množství těchto dobrovolně se obětujících křesťanů bylo důvodem, který přispěl k tvrdšímu pronásledování a jeho většímu rozsahu. Toto mučednictví se týkalo především zástupců sekt, ale často byli mučedníky i běžní křesťané. Představitelé církve znovu a znovu sebeobětování zakazovali a spíše se klonili k tomu, aby tito „horlivci“ nebyli vyhledováni mučedníky. Údaje lze najít ve spisech Origena a Klementa z Alexandrie nebo biskupa Cypriána (viz kapitola 5/ Církevní otcové). Nicméně je dokládáno ohromující množství těchto dobrovolníků a většina z nich byla křesťany uctívána jako mučedníci.

První doklady o křesťanských dobrovolných mučednících existují z období kolem roku 150 (viz kapitola 4.2.1/ Idea mučednictví). Neexistuje dost informací, ale zřejmě lze předpokládat, že mučednictví ve jménu víry vzniklo mnohem dříve. Podle de Ste Croix je to dáno židovskými základy křesťanské víry, protože existuje již židovská literatura o mučednících.¹⁵⁰

Z martyrologických textů vyplývá postoj raných křesťanů k odhodlání zemřít mučednickou smrtí za svou víru, smrti se nebojí, naopak ji vítají a je pro ně nejvyšším cílem. Podle Jiřího Šubrtu u idey mučednictví nelze jasně určit její počátek, zda jde o křesťanskou, židovskou nebo antickou tradici. Zřejmě je nutno uvažovat o kulturních i politických souvislostech pozdního antického světa, křesťanství bylo zpočátku součástí židovské víry a v této době se zřejmě vyvíjela myšlenka mučednické smrti. Ale i judaismus a křesťanství existovaly současně s pohanskými náboženskými tradicemi. Mučednictví mělo své různé formy v každém náboženství. Podle křesťanů znamenalo sebeobětování následování příkladu Ježíše Krista.¹⁵¹

Jiří Šubrt také poznamenal, že se u mnoha pohanských obyvatel, ale i u některých církevních autorit toto nadšení pro mučednickou smrt neseťkalo s pochopením, naopak ho kritizovali. Podle mnoha škodilo dobrovolné sebeobětování celé církvi a zbytečně vyvolávalo podráždění v očích římských úřadů. Proti takovéto smrti byl i církevní otcové Klémens Alexandrijský nebo Cyprián. Naopak zcela proti nebyl např. Órigenés a mučednictví schvaloval Tertullian.¹⁵²

150/G. E. M. de Ste Croix. Why were the early Christians persecuted? In *The past and present*, s. 17-29.

151/ Šubrt, Jiří. *Sanguis martyrum, semen Christianorum: idea mučednictví v rané církvi*. In *Příběhy raně křesťanských mučedníků*, s. 32-35.

152/ Šubrt, Jiří. *Sanguis martyrum, semen Christianorum: idea mučednictví v rané církvi*. In *Příběhy raně křesťanských mučedníků*, s. 38.

4.4/ 3. období - vláda císaře Valeriana (257-259 n.l.) a Galliena (253-268)

Za vlády císaře Valeriana a jeho syna a spoluvládce na západě, Galliena, došlo k druhému všeobecnému pronásledování. V provinciích řádil mor a občanské nepokoje, na severních a východních hranicích docházelo k ohrožení říše. Císař prosazoval státní náboženství zřejmě jako lék na všechny pohromy, které se na říši hrnuly. Vydal v letech 257-259 dva dekrety, první nutil vyšší křesťanské kněze obětovat na veřejnosti státním modlám, druhý přikazoval v případě neuposlechnutí trest smrti. Měli být trestáni i senátoři a příslušníci rytířského stavu, jimž měl být zabaven majetek.¹⁵³

Mezi oběti patřil papež Sixtus II. a kartaginský biskup Cyprián. Cypriánovi se při prvním pronásledování za císaře Decia podařilo uprchnout. Nyní však byl podle prvního Valerianova dekretu nucen odejít do vyhnanství, v roce 258 byl dopraven zpět do Kartága a popraven. Mezi další umučené se zařadila Perpetua, Felicita a Fructuos.

4.4.1/ Příběh umučení svatých Perpetuy a Felicity

Tento příběh se odehrál v Kartágu v době Tertulliana. Text je i přes různé nesrovnalosti považován za autentický. Jedná se o unikátní doklad daného historického období, díky němu lze lépe přiblížit náboženskou atmosféru rané církve. Text byl často předcítán jako příklad a povzbuzení pro ostatní křesťany.¹⁵⁴

Příběh žen je uvozený a spojovaný anonymním vypravěčem, ale především je vyprávěný samotnou Perpetuou. Text začíná slovy: *“Tato nová proroctví a vidění proto musíme písemně zachytit a jejich předcítáním je šířit k Boží slávě, aby se někdo se slabou nebo naděje zbavenou vírou nedomníval, že Boží milost zůstávala jen u lidí z dávné doby a přinášela jim požehnání například v podobě mučedníků nebo zjevení. Bůh totiž vždycky vykoná, co slíbil – jako svědectví pro nevěřící a jako odměnu pro věřící.”*¹⁵⁵

Perpetua byla zatčena spolu s dalšími křesťany a byla uvězněna v tmavé a přeplněné kobce. Protože již byla matkou, snažila se dostat své dítě k sobě a to se jí nakonec podařilo. Dostala

153/ Grant, Michael. Římské císařové, s. 186.

154/ Umučení svatých Perpetuy a Felicity. In Příběhy raně křesťanských mučedníků, s. 139.

155/ Tamtéž, s. 152.

se s ním i do trochu lepší části věznice. Perpetua hovoří o viděních, která měla a v jejich podrobném popisu lze vyzorovat, jak se v nich mísí prvky křesťanského světa a jeho rituálů s klasickými znalostmi pohanského světa. Pozdější interpretace těchto textů byla často používána při kázáních, např. i svatým Augustinem.¹⁵⁶

Podle vidění, které žena měla, očekávala mučednický osud. Otec jí neustále od víry zrazoval, bál se o ni, ale Perpetuu nic neodradilo. Když se opět přiznala ke křesťanství, byla odsouzena k boji s divokými šelmami. V den boje Perpetua „šla pokojným krokem, s planoucím zrakem, jako manželka Kristova, jako miláček Boží a pod silou jejího pohledu všichni klopili oči.“¹⁵⁷

Příběh mladé ženy Perpetuy a druhé mučednice, Felicity, představuje život křesťanek, které svou bytostí svou hlubokou vírou příkladem pro ostatní věřící. Nejvýznamnějším prvkem byla právě Perpetuina vidění, která se stala inspirací pro další martyrologické texty.

Příběh končí slovy: „Nanejvýš stateční a blažení mučedníci, kteří byli vpravdě povoláni a vybráni ke slávě našeho Pána Ježíše Krista! Ten, kdo jeho slávu velebí, uctívá a vzývá, musí toto svědectví z dávných časů, předčítat k poučení církve, aby i tyto nové podivuhodné události dosvědčily, že až dodnes působí jeden a týž Duch svatý, všemohoucí Bůh Otec a jeho syn, náš Pan Ježíš Kristus, jehož je sláva a nekonečná moc na věky věků. Amen.“¹⁵⁸

4.4.2/ Osud Cypriána

Biskup Cyprián, který pocházel z Kartága, se při velkém Deciově pronásledování rozhodl odejít do dobrovolného exilu a tak se zachránit (viz kapitola 4.3/ období vlády Decia). Podle údajů o něm udávaných, se narodil kolem roku 200 a ke křesťanství konvertoval v roce 245. Biskupem v Kartágu se stal v roce 249. Po ukončení Deciova pronásledování se zasazoval o znovupřijetí křesťanů, kteří ve strachu ze smrti raději obětovali pohanským bohům. Jeho spisy, pojednávající o poměrech v církvi a o společenských otázkách a jeho dopisy dokumentují život křesťanů v severní Africe. Valerianovo pronásledování již Cypriána postihlo nemilosrdně. Nejprve byl v roce 257 poslán do vyhnanství a o rok později obžalován a odsouzen k trestu smrti.

156/ Umučení svatých Perpetuy a Felicity. In Příběhy raně křesťanských mučedníků, s. 154.

157/ Tamtéž, s. 164.

158/ Tamtéž, s. 168.

Akta Cyprianova se liší, první popisuje oba soudní procesy, druhá se věnuje jen druhému procesu, popisuje uvěznění a stětí mečem. Cyprián byl velmi váženým duchovním a jeho mučednický osud se stal podkladem pro liturgické texty.¹⁵⁹

O Cypriánově životě psal jistý Pontius, zřejmě svědek jeho vyhnanství a uvěznění. Zobrazil biskupa jako o světce a příkladného křesťana. Zaměřil se na popis jeho úspěšné církevní dráhy, studium Písma, jeho snahy o jednotu církve a také péče o lidi, které postihl mor. Ve druhé části spisu se věnuje Cypriánovu životu ve vyhnanství, zatčení a konečnému rozsudku smrti. Cyprián měl vidění a sny, které Pontius považoval za velmi důležité. Viděl v nich i svou smrt.

Pontius sepsal důležité svědectví o tomto významném křesťanském biskupovi, díky němuž lze odvodit mnohé historické souvislosti. Jeho spis měl být oslavou mučedníka a byl velmi důležitý pro upevnění křesťanské víry v Africe.¹⁶⁰

Zajímavě popisuje pohled na vyhnanství: *“Pohanský svět počítá vyhnanství mezi tresty. Pohané považují slovo vlast za nanejvýš drahé a znamená pro ně tolik co rodiče. My, křesťané, se naproti tomu zříkáme dokonce i rodičů, pokud se prohřešili proti Bohu. Pro pohany je život mimo jejich města těžkým trestem, pro křesťana je však celý náš svět jedním jediným domovem.”*¹⁶¹

Pontius v závěru oslavuje Cypriánovu mučednickou smrt: *“Když tak dokonal své mučednictví, Cyprianus, jenž byl příkladem všech ctností, se stal zároveň prvním africkým biskupem, jemuž se dostalo mučednické koruny, a tak byl po apoštolech první, kdo dosáhl tohoto postavení.”*¹⁶²

4.4.3/ Příběh mučedníků svatého Fructuosa a Auguria

Fructuosus byl španělský biskup z Tarragony, Augurius a Eulogius byli jeho diákonci. Byli společně zabiti za vlády císaře Valeriana. Postup římských úředníků byl obvyklý, po zatčení následoval soud a po rozsudku upálení. Spis je stručný, rozhovor s odsouzenými je krátký.

159/ Akta Cyprianova. In Příběhy raně křesťanských mučedníků, s. 221.

160/ Tamtéž, s. 236.

161/ Tamtéž, s. 249.

162/ Tamtéž, s. 256.

Rozsudek byl proveden v amfiteátru a nad odsouzeným Fructuosem truchlili i pohané: *“Byl totiž vším, čím má biskup podle Ducha svatého a skrze slova svatého apoštola Pavla být – nádobou milosti a učitelem pohanů.”*¹⁶³

Biskup na své cestě k mučednické smrti pronášel k věřícím slova útěchy a odvahy, projevoval *„radost a jistou víru ve vzkříšení“*. V noci přišli pozůstalí do amfiteátru, uhasili umučená těla a někteří si schovali jejich popel. *„Bylo nutné, aby mučedník Fructuosus stvrdil svou vlastní mučednickou smrtí a svým vzkříšením to, co z Boží milosti sliboval ve svém učení v našem Pánu a Spasiteli, když pobýval na světě. Po své smrti se proto zjevil bratřím a napomenul je, aby to, co si z lásky každý z nich z popela jejich těl přivlastnil, bez prodlení vrátil.”*¹⁶⁴

4.4.4/ Shrnutí období vlády Valeriana a Galliena (období druhého velkého pronásledování)

Dosah Valerianových dekretů odhalil, jak křesťanství proniklo do všech vrstev společnosti. Císař považoval za nemožné vzájemné soužití církve a říše, stejně tak jako později Diokletian. Po jeho smrti se císař Gallienus, jeho syn a samovládce, rozhodl vrátit k politice svých předchůdců, kteří křesťany tolerovali. Odvolal otcovy dekrety a respektoval existenci křesťanství, právo církve vlastnit majetek a rozhodovat o svých záležitostech.¹⁶⁵

Kolik křesťanů se stalo obětmi během pronásledování? Porfyrius uvádí, že v době Decia a Valeriana jich byly tisíce. Ale vždy šlo pouze o osobní zkušenost a pak pověsti, které se tradovaly. Dionysius z Alexandrie napsal, že bylo mnoho lidí zabito ve městech a vesnicích Egypta, jmenuje ale pouze 17 obětí. Dalším svědkem je Cyprián, jmenuje 18 obětí, které zemřeli. Počet obětí byl určitě vyšší, ale neexistují údaje, kolik dalších křesťanů „doprovázelo“ své vůdce na jejich mučednické cestě, kolik jich zemřelo ve věznicích a kolik nich by Cyprián označil za mučedníky. Po celém impériu se jistě jednalo spíše o stovky než tisíce věřících, ale jejich počet byl dostatečný na to, aby obhájil smysl křesťanské víry a církve.¹⁶⁶

162/ Život Cypriánův. In Příběhy raně křesťanských mučedníků., s. 256.

163/ Umučení svatých Fructuosa, Auguria a Eulogia, In příběhy raně křesťanských mučedníků, s. 298.

164/ Tamtéž, s. 301.

165/ Friend, W. H. C. The Rise of Christianity, s. 325.

166/ Friend, W. H. C. Martyrdom and persecution in the early church, s. 308.

Události ale změnilý pohled na římské autority. Po smrti Decia došlo k velkým zmatkům, řízení říše zůstalo bez vedení. Bylo nutné řešit jiné problémy než pronásledovat křesťany. Docházelo k obrovským útokům barbarských kmenů na říši, ekonomika kolabovala. Jedním z možných důvodů Valerianova pronásledování mohla být snaha získat církevní majetek.¹⁶⁷

Dvě minulá století vlastnila církev svůj majetek s tichým souhlasem představitelů říše i provincií. Křesťanství ale stále nezískalo statut povolené církve (*religio licita*). Nyní ale měla církev velkou šanci. Postoj Galliena byl vstřícný a přátelský. Konec Valeriana znamenal začátek konce řecko-římského pohanství.¹⁶⁸

Jak uvádí W. H. Frend, v letech 260 až 303 došlo k triumfu křesťanství. *„Čtyřicet let míru, která následovala po Valerianově pronásledování, bylo významnou dobou v životě rané církve...Křesťanství se rychle rozšiřovalo po celé zemi a odsouvalo tradiční božstvo z výsluní jeho popularity“* (překlad autorka)¹⁶⁹

167/ Frend, W. H. C. *Martyrdom and persecution in the early church* s. 316

168/ Tamtéž, s. 322-323.

169/ *The forty years of peace which followed the Valerianic persecution was a significant period of the life of the early Church...Christianity was now spreading rapidly into the countryside, ousting the traditional native gods from popular favour.*“

Frend, W. H. C. *Martyrdom and persecution in the early church* s. 324.

4.5/ 3. období - vláda císaře Diokletiana (284 – 305 n. l.)

Diokletianus byl prohlášen císařem v roce 284, když jako velitel elitní důstojnické jednotky pomstil smrt císaře Numeriana. Jeho původní jméno bylo Diocles, později si začal říkat Diokletianus (celým jménem Gaius Aurelius Valetius). Na počátku doby svého vládnutí se věnoval obraně pohraničních území, vedl např. války se Sarmaty a Saracény a ustálil poměry v říši. V roce 293 rozdělil římské impérium na 4 celky, které měly vést dva Augustové (on a Maximián) a dva Caesarové. Jeho vláda byla reformní, byl nejvýznamnějším organizátorem od dob císaře Augusta (31 př. Kr.-14 n. l.). Zdvojnásobil počet provincií, ty převedl do vyšších celků, diecézí. Přebudoval vojenský systém říše, zavedl pohraniční jednotky a budoval římské loďstvo. Změnil daňový systém, aby spravedlivěji zatěžoval obyvatelstvo daněmi. Potrpěl si na velké a nákladné obřady, oslavoval „věčné“ postavení Říma a jeho lidu.¹⁷⁰

Mezi jeho spoluvladaře a rádce patřil Galerius a mezi místodržitele Hierokles, kteří nenáviděli křesťany. Počet křesťanů v říši rostl, jejich vliv už zasahoval k císařskému dvoru, Diokletianova manželka a dcera byly křesťanky, mnoho dalších bylo i ve vojsku a mezi úředníky. Biskupové byli váženými občany římských měst. Přibývalo křesťanských chrámů a platila zásada, že křesťané nemusí obětovat pohanským bohům. Ale Diokletian zastával dosavadní tradiční pohled na svět, věřil v pohanské symboly a pověry. Nejspíš i proto se zaměřil na křesťany a rozhodl se, jich říši zbaví. Začal nemilosrdný boj mezi novým a starým světem náboženství.¹⁷¹

Tato třetí a poslední všeobecná perzekuce, která vznikla za vlády Diokletiana, začala v roce 303. Jak uvádějí badatelé, existoval velký rozdíl v průběhu pronásledování a v platnosti Diokletianových dekretů na východě a na západě. V době mezi únorem roku 303 a lednem roku 304 vydal panovník čtyři edikty, díky nimž chtěl křesťanskou církev zcela ochromit. Nepřál si zřejmě velké prolévání krve. Plnění ediktů bylo prováděno v různých provinciích s velmi odlišným přístupem. Někde bylo pronásledování ale poměrně tvrdé, například spoluvladař Galerius trval velmi důsledně na plnění všech uzákoněných předpisů (spravoval balkánské a podunajské provincie), jinde úředníci postupovali mírně. Příkladem přístupnějšího zacházení s křesťany byli spoluvladař Konstantinus Chlorus (spravoval Galii,

170/ Grant, Michael. Římští císařové, s. 186

171/ Říčan, R., Molnár, A. Dvanáct století církevních dějin, s. 140.

roku 304 vydal panovník čtyři edikty, díky nimž chtěl křesťanskou církev zcela ochromit. Nepřál si zřejmě velké prolévání krve. Plnění ediktů bylo prováděno v různých provinciích s velmi odlišným přístupem. Někde bylo pronásledování ale poměrně tvrdé, například spoluvladař Galerius trval velmi důsledně na plnění všech uzákoněných předpisů (spravoval balkánské a podunajské provincie), jinde úředníci postupovali mírně. Příkladem přístupnějšího zacházení s křesťany byli spoluvladař Konstantinus Chlorus (spravoval Galii, Hispanii a Británii) a Maximianus (Itálie, Afrika). Na Západě byly dekrety zrušeny Konstantinovým a Liciniovým předpisem v letech 306 a 307, na východě byly platné až do roku 324. Podle badatelů se nazývá tato perzekuce „velkou“, vzhledem k rozsahu a míře represe státu.¹⁷²

Podle historika G. E. M. de Ste Croix byl první edikt (označovaný jako E 1) vydán 23. února 303, den poté, kdy byl rozbourán kostel v Nikomedii, stojící proti císařskému paláci. Edikt obsahoval pravděpodobně následující: všechny křesťanské kostely (a zřejmě i domy, ve kterých bylo nalezeno Písmo) byly zničeny. Všechny kopie Písma a další liturgické knihy byly odevzdány a spáleny a veškerý církevní majetek zabaven. Edikt zakazoval pořádání křesťanských shromáždění a bohoslužeb. Křesťanům, kteří trvali na své víře, byl zabaven majetek, ti kteří měli právní privilegia (výše postavení křesťané), je ztratili. Příslušníkům vyšších vrstev společnosti, kteří se odmítali vzdát své víry, hrozil vysoký trest.¹⁷³

Události v Nikomedii popsal Eusebius v *Církevních dějinách*.¹⁷⁴ Psal o zřejmých násilnostech: *“Na vlastní oči jsme viděli, jak jsou strhávány Boží domy a do základu bořeny, jak božská a svatá Písma jsou na veřejných prostranstvích házena do ohně.”*¹⁷⁵

Druhý edikt (E 2) nařizoval zatýkání křesťanského duchovenstva a byl vyhlášen pravděpodobně na jaře nebo v létě 303 jako důsledek politických výtržností v Melitene a v Sýrii, kterých se křesťané zúčastnili. Nejsou důkazy, že edikt platil i pro východní část impéria. V oblastech, kde žilo mnoho křesťanů, vyvolávalo plnění ediktu zřejmě ohromné napětí ve vězeňském systému. Věznice neměly sloužit pro usvědčené a odsouzené zločince, nyní převážně křesťany, ale pro obviněné, kteří čekali na soud, proto byly cely zcela přeplněné.

172/ Šubrt, Jiří. *Sanguis martyrum, semen Christianorum: idea mučednictví v rané církvi*. In *Příběhy raně křesťanských mučedníků*, s. 141.

173/ G. E. M. de Ste Croix. *Aspects of the „Great“ Persecution*. In *The past and present*, s. 75.

174/ Eusebius. *Církevní dějiny*, s. 153.

175/ Tamtéž, s. 152.

V září nebo listopadu roku 303 byli amnestováni uvěznění duchovní, kteří obětovali římským bohům nebo císaři. To představoval třetí edikt (E 3). Někteří kněží se podvolili, jiní byli mučeni, aby souhlasili. Čtvrtý edikt (E 4) nařizoval všem obyvatelům říše obětovat pohanským bohům pod hrozbou trestu smrti.¹⁷⁶

Diokletian se snažil říši spojit, pozvednout morálku a podle jeho konzervativních názorů bylo jednotné náboženství základem politické stability a důkazem občanské loajality. Sám prosazoval císařský kult, jehož byl součástí – prohlásil se za syna Iova, božstva spojeného s řádem a pořádkem. Největším nepřítelem této snahy byli podle jeho názoru křesťané a jejich rozrůstající se církve. Císař chtěl svými dekrety přimět všechny k poslušnosti. Jeho představa byla donutit křesťany k uznávání tradičních kultů nebo je vyloučit ze společenství občanů. Diokletian zřejmě neměl v úmyslu situaci vyhrodit do násilností, zřejmě doufal v menší protesty a tedy i menší krveprolití.¹⁷⁷

„Test obětování“, o kterém píše G. E. M. de Ste. Croix, byl metodou, při níž bylo zjištěno, zda je osoba křesťan nebo není. Při testu si mohl občan vybrat mezi obětováním pohanským bohům nebo provedením úlitby císaři. Pro křesťany bylo provedení obřadu obětování nepřijatelné. Tento test byl použit již dříve při různých příležitostech v době před čtvrtým ediktem.¹⁷⁸

Podle G. E. M. de Ste. Croix „*nebyl hlavní úkol odhalit křesťany, ale dát z křesťanské víry neprávem obviněným lidem možnost očistit se obecně uznávaným způsobem. Vláda, jak bylo zvykem, zasahovala proti křesťanům pouze v případech všeobecného tlaku nebo osobního obvinění, ale přečin byl potrestán pouze v případě, kdy byl dotčený křesťan a sdělil to, v opačném případě k potrestání nedošlo.*“ (překlad autorka)¹⁷⁹

„Test obětování“ byl základní běžnou metodou, při které podezřelá osoba mohla předvést, že již není křesťanem nebo jím nikdy nebyla. O test mohl požádat i křesťan ochotný obětovat.¹⁸⁰

176/ G. E. M. de Ste Croix. Aspects of the „Great“ Persecution. In The past and present, s. 77.

177/ Šubrt, Jiří. Sanguis martyrum, semen Christianorum: idea mučednictví v rané církvi. In Příběhy raně křesťanských mučedníků, s. 30.

178/ G. E. M. de Ste Croix. Aspects of the „Great“ Persecution. In The past and present, s. 79.

179/ „*Its primary aim had always been not to expose Christians but to give those falsely accused of Christianity a chance to clear themselves in a universally recognized manner. The government, as a rule, took action against Christians only in response to popular clamor or individual delation, and the offence it punished was being a Christian, up to the moment sentence was pronounced, not having been one.*“, G. E. M. de Ste Croix. Aspects of the „Great“ Persecution. In The past and present, s. 79.

180/ G. E. M. de Ste Croix. Aspects of the „Great“ Persecution. In The past and present, s. 77.

4.5.1/ Příběh mučednice svaté Kryšpíny

Z období pronásledování se dochoval spis o mučednické smrti Kryšpíny. Byla zatčena a předvedena k soudu v africkém městě Theveste (to patřilo do církevní provincie Numidie) v roce 304. Byla obviněna za nedodržení Diokletianova ediktu, kterým se nařizovalo povinné obětování pohanským bohům. Výslech se skládal ze dvou částí, první je zřejmě autentický, druhá část byla dopsána později a celý spis byl propojen do pasionálního textu.¹⁸¹

Kryšpína byla jistě známá osobnost, protože se jí prokonzul Anullinus neptá na jméno, postavení ani víru. Vyzýval ji nejprve k obětování římským bohům, Kryšpína odmítla a rozhodně se postavila za svou víru. Prokonzul se jí snažil přimět k souhlasu vyprávěním příběhů křesťanů, kteří raději víru vzdali a zachovali si život. Kryšpína znovu odmítla a po Anullinových slovech o trestu, kterým bude setnutí hlavy, řekla: *“Poděkuji Bohu, pokud se mi toho dostane. Velmi ráda dám svou hlavu za svého Boha, protože nebudu obětovat prázdným, hluchým a němým modlám.”*¹⁸²

4.5.2/ Umučení Felika

Druhý dochovaný pasionální text pochází také z africké provincie, zřejmě z města Thibiuca a mučedníkem byl biskup Felix. Byl obviněn z nedodržení prvního Diokletianova ediktu, kterým císař nařizoval ničení křesťanských knih. Biskup Felix odmítl vydat římským úředníkům křesťanské svaté knihy (traditio) a proto byl obviněn. Je velmi nesnadné ověřit věrohodnost textu, protože se dochovalo více variant. Do textu byli zřejmě dopsány osoby, účastníci se procesu, tedy i např. císař, což není pravděpodobné.¹⁸³

Nejprve vyšetřoval Felika kurátor Magnilianus, tázal se ho na dodržování císařských ediktů. Pak odeslal obviněného k výše postavenému, prokonzulovi Anullinovi. Mezitím byl vyslechnut kněz a jeho lektoři, kteří přiznali, že svaté knihy měli, ale odevzdali je svému biskupovi Felixovi. Kurátor pak vyslechl Felika, který odmítl knihy vydat. Řekl: *“Bude pro mne lepší, budu-li upálen raději já, než aby shořely svaté knihy: lepší je totiž poslouchat Boha než lidi.”*¹⁸⁴

181/ Šubrt, Jiří. Sanguis martyrum, semen Christianorum: idea mučednictví v rané církvi. In Příběhy raně křesťanských mučedníků, s. 30.

182/ Umučení svaté Kryšpíny, in In příběhy raně křesťanských mučedníků, s. 330.

183/ Umučení Felika, in Příběhy raně křesťanských mučedníků, s. 337.

184/ Tamtéž, s. 342.

Felix dostal od kurátora lhůtu na rozmyšlenou. Po třech dnech byl biskup poslán k prokonzulovi, kterým byl C. Annius Anullinus. Byl prokonzulem v Africe v letech 302-305, později byl městským prefektem. Bylo o něm známo, že v procesech odsoudil k smrti velké množství křesťanů.

Bez dalších dlouhých výslechnů odsoudil prokonzul Felika k trestu smrti. Biskup pozvedl oči k nebesům (pohané obětovali svým bohům se skloněnou hlavou a dívali se na sochy bohů) a jeho poslední slova byla: *„Děkuji Ti, Bože. Na tomto světě jsem se dožil šestapadesáti let, zachovával jsem zdrženlivost, dodržoval evangelia, kázal jsem víru a pravdu. Pane Bože nebe i země, Ježíši Kriste, jenž trváš na věky, tobě v oběť ohnu svou šíji.“*¹⁸⁵

4.5.2/ Umučení Maxmiliána

Události z roku 295 popisují odvod mladého křesťana Maxmiliána jako brance do římského vojska. Ten pro svou víru nemůže vykonávat vojenskou službu. Považoval by uposlechnutí za „konání zla“ a porušení božského příkazu „nezabiješ“. Ve spise je uvedeno místo (severoafričké město Theveste) a jsou vyjmenovány i všechny osoby, které se zúčastnili projednávání případu. Maxmilián byl odsouzen k trestu smrti stětí mečem.

U soudu byl Maxmilián změřen a měl přijmout pečeť, kterou nosili branci na krku. Prokonzul během výslechu Maxmiliána přemlouval, aby se raději nechal zapsat k vojsku, že je ještě mladý na to „aby bídně zhynul“. Ten odmítl se slovy *„Já nezemřu. I když opustím tento svět, moje duše bude žít s Kristem, mým Pánem.“*¹⁸⁶

Před vykonáním rozsudku nepodléhal Maxmilián strachu, svou mučednickou smrt přijal klidně a vyrovnaně. Jeho chování i poslední slova jsou zřejmě ovlivněna martyrologickou tradicí literatury raného křesťanství.¹⁸⁷

185/ Umučení Felika, in Příběhy raně křesťanských mučedníků, s. 343.

186/ Akta Maxmiliánova, in Příběhy raně křesťanských mučedníků, s. 311.

187/ Tamtéž, s. 305.

4.5.2/ Shrnutí období vlády Diokletiana (období třetího velkého pronásledování)

Císař považoval za nemožné vzájemné soužití církve a říše, stejně tak jako před ním Valerian. Diokletian se snažil říši spojit prostřednictvím jednotného náboženství, které bylo podle něj základem politické stability. Vydal čtyři edikty, kterými chtěl křesťany přimět k uznávání tradičních bohů nebo je vyloučit ze společnosti. Ediktem číslo jedna byly zakázány křesťanské kolektivní praktiky a tím byla ochromena celá církev a její život. Dalšími příkazy byly ohroženy svaté knihy, křesťanské kostely, ale i křesťané z vyšších vrstev společnosti. Úder proti církvi byl drtivý a promyšlený.¹⁸⁸

Po ukončení pronásledování se křesťané (podle Cypriánovy korespondence) dělili do tří skupin, v první byli ti, co zradili, tedy obětovali pohanským bohům nebo si obstarali falešné osvědčení. Druhá skupina představovala ty, kteří odmítli obětovat a někteří z nich byli mučeni, a třetí skupina křesťanů, ti nebyli ani zatčeni ani povoláni k veřejnému přiznání víry, byli tedy ohroženi trestem za to, že neobětovali k určitému dni a byli připraveni přiznat se ke své víře, pokud by byli zatčeni.¹⁸⁹

Cyprián ve své korespondenci doporučoval kněžím a jáhnům, aby respektovali následující: *“Ti, kteří dostali potvrzení od mučedníků a jejich zásluhou mohli požádat Boha o prominutí svých chyb, pokud onemocněli nebo byli v nebezpečí, ti, kteří se vyznali ze svých hříchů a kteří učinili pokání, byli přijati Pánem v míru, jak jim mučedníci slíbili.”*¹⁹⁰ (překlad autorka)

Neexistují žádné informace, jak byli odhaleni ti, kteří neměli žádné osvědčení. Z dopisu Dionysa, alexandrijského biskupa, je evidentní, že některá hlavní města měla zajištěnou kontrolu účasti, ale jednalo se spíše o způsob organizace při obětování, ne o následující kontrolu. Postup při zajišťování perzekucí nebyl jednotný. Bohužel osvědčení o obětování nebylo tištěné, proto neexistuje žádný dochovaný doklad. Podle jasných důkazů nenutila centrální vláda až do roku 306 jednotlivé provincie zodpovědné činit aktivní kroky pro splnění E 4.¹⁹¹

188/ G. E. M. de Ste Croix. Aspects of the „Great“ Persecution. In The past and present, s. 96.

189/ Saint Cyprien. Correspondance. Tome I, s. 40-41.

190/ *„Ceux qui ont reçu un billet des martyrs, et qui grace a leur secours peuvent etre aidés aupres de Dieu pour le pardon de leurs fautes, viennent-ils a tomber malades, et a etre en danger, qu'ils fassent la confession de leurs fautes, qu'on leur impose les mains pour la pénitence et qu'on les renvoie au Seigneur avec la paix que les martyrs leur ont promise.“*

Saint Cyprien. Correspondance. Tome I, s. 52.

191/G. E. M. de Ste Croix. Aspects of the „Great“ Persecution. In The past and present s. 96-98.

Někteří zapálení křesťané uvítali jako „dobrou věc“ nový proces, který by mohl odlišit silné od slabých. Např. ti, kteří selhali, zřejmě nebyli nikdy „praví“ křesťané. Mnozí souhlasili s tím, že Bůh dopustil jejich utrpení během perzekuce proto, aby potrestal jejich hříchy a vyzkoušel sílu jejich víry. I kdyby to bylo přehnané, lze říci, že jen několik málo horlivců se skutečně těšilo na pronásledování, jistí křesťané později během klidnějších časů vlády císaře Diokletiana s jistou nostalgií vzpomínali a vyprávěli hrdinské a příkladné příběhy mučednictví.

Dalo by se polemizovat s názorem, že křesťanství samo bylo hluboce poškozeno ani ne tak násilím vedeným zvenčí, ale nesmiřitelností některých skupin uvnitř církve. Vzniklo ohromné nepřátelství mezi těmi, kteří zůstali pevní a mezi těmi, kteří selhali a byla nemožná i další domluva, jak tyto křesťany potrestat.¹⁹²

Pronásledování omezilo princip hierarchie autorit, mučedníkem mohl být kdokoli, laik nebo žena, protože ani kněží nebo biskupové nebyli vždy imunní vůči selhání. Confessors, tedy ti, kteří podstoupili mučení, ale přežili, mohli ukazovat svoje jizvy jako důkaz svého triumfu.

Podle M. Gaddise byli během velkého pronásledování někteří křesťané vedeni svým horlivým zapálením pro víru až k agresivní formě vyhledávání mučednictví, konfrontovali se přímo s římskými úředníky, místo aby počkali, až budou úřady vyhledáni. Je důležité říci, že chování těch, kteří zradili, představovalo větší hrozbu pro jednotu církve než osamělé akce horlivců. Pronásledování odhalilo mnohem horší podoby chování než bylo pouhé vyhýbání se splnění ediktů. Někteří skutečně obětovali, někteří to ale pouze předstírali nebo získali uplacením osvědčení, že obětovali.¹⁹³

Perzekuce nerozdělila pouze církve, ale také impérium jako takové. Kvůli rozdílnému pohledu na pronásledování vznikly vypjaté vztahy mezi tetrarchy. Např. Konstantin nechtěl prosazovat násilí na svém území a naopak mezi jeho poradci byli stále křesťanští duchovní. Dá se předpokládat, že pronásledování vzbuzovalo stále menší podporu i mezi pohany. Proti několika případům, kdy dav požadoval „křesťanskou krev“ nebo město peticí požadovalo prodloužení pronásledování, existovaly se vši pravděpodobností jiní pohané, kteří znali křesťany jako své sousedy a příbuzné, a kteří je rozhodně nepovažovali za hrozbu režimu.

192/ Gaddis, M. There is no crime for those who have Christ, s. 37.

193/ Tamtéž, s. 39.

Museli být překvapeni náhlým výbuchem oficiálně zahájeného násilí proti občanům, dodržujícím zákony, kteří se od ostatních liší jen svou vírou.¹⁹⁴

Zkušenost z období pronásledování ale zcela jistě prověřila víru raných křesťanů. Počet mučedníků nebyl pravděpodobně vysoký, ale nikdy by neměli být zapomenuti. Z hlediska raných křesťanů byla nejvyšší hodnotou mučednická koruna jako největší pocta, které může křesťan dosáhnout. Mučedníci byli prvními křesťany ctěni jako svatí, jejich fyzické ostatky byly schraňovány a jejich výročí oslavována. Obyčejní křesťané se modlili za jejich přimluvu a věřili, že dokázali zázraky.¹⁹⁵

Podle Jiřího Šubrta je nemožné odhadnout skutečný počet popravených křesťanů a už vůbec nelze spočítat mučedníky. Ale tito křesťané, kteří dobrovolně podstoupili martyrium, se stali symboly pro křesťanskou církev. Jsou uctíváni jako světcí a jsou součástí křesťanské mytologie.¹⁹⁶

4.5.3/ Proč pronásledování křesťanů nevedlo ke konci křesťanství

Historik W. H. C. Frend se zamýšlí nad tím, proč bylo pronásledování křesťanů neúspěšné a proč křesťanství nakonec zvítězilo. V rozmezí let 303-312 se odehrávalo poslední velké pronásledování křesťanů. Pro římské impérium to byla léta pohrom, způsobených invazemi barbarských kmenů, bojů s Peršany, občanskou válkou a ekonomickým kolapsem.

Za vlády císaře Diokletiana bylo dosaženo znovuoobnovení říše a v té době došlo také ke změně v tradičním způsobu myšlení. Staré božstvo už nepomáhalo tak, jak se od něj očekávalo a lidé se obraceli k nové víře, ke křesťanství.¹⁹⁷

Obrovské úsilí císařů Decia a Valeriana zničit křesťanskou víru se minulo s účinkem. Vyhnání představitelů církve do vzdálených částí impéria přispělo mimoděk k rozšíření víry. Horlivost křesťanských vyslanců byla podle Frenda jednou ze zásadních příčin, proč nedošlo k potlačení křesťanské víry, ale naopak k jejímu rozšíření. Autor zmiňuje zásluhy Origéna, který sám osobně přispěl ke konečnému vítězství víry a dodal křesťanství sílu

194/ Gaddis, M. There is no crime for those who have Christ, s. 40-42.

195/ Tamtéž, s.42-43.

196/ Šubrt, Jiří. Sanguis martyrum, semen Christianorum: idea mučednictví v rané církvi. In Příběhy raně křesťanských mučedníků, s. 30.

197/ Frend, W.H.C. The failure of the persecutions in the Roman Empire, s. 10.

k přežití. Dalším z církevních otců, kteří se zasloužili o přežití a trvání víry byl Tertullian.¹⁹⁸

Velice významným faktorem, který způsobil přežití víry, byla dobrá organizace. Koncentrace křesťanů ve městech znamenala stabilitu. Kolem roku 250 byla profese kněze atraktivní a představovala pravidelný měsíční příjem. Církev byla ale také více zranitelná, protože jejich představitelé byli lehce dohledatelní.¹⁹⁹

Podle názoru W. H. C. Frenda došlo v období velkého pronásledování v letech 303 až 312 k naprosté změně vnímání křesťanské víry. Byly zničeny kostely a věřící propadali panice. Hlavním rysem křesťanů byla ale vždy věrnost víře navzdory římským úředníkům. Představitelé církve bojovali s obrovskou silou, kterou jim dodávalo zoufalství. Na východě se hovořilo o válce, ne o pronásledování, a ta mohla směřovat ke konečnému vítězství. Převažoval optimismus. Sloužily se bohoslužby navzdory selhání některých biskupů. Na rozdíl od perzekuce v době císaře Valeriana se např. v Cirtě, hlavním městě Numidie, jasně změnilo veřejné mínění ve prospěch křesťanů. Dokonce v Nicomedii, městě císaře Diokletiana, neprojevovali obyvatelé pronásledovatelům jakoukoliv podporu. Křesťanství sílilo a nabývalo jistoty.²⁰⁰

Z období let 260 až 300 bylo jasné, že křesťanství získalo své místo v římské společnosti. Paul of Samosata byl např. prvním církevním politikem pozdního období římské říše. Eusebius zmiňuje soudce císaře Diokletiana, Dorothea, Petera a Gorgonase, kteří i jako vysocí úředníci byli aktivní křesťané. Křesťané nebo jejich podpůrci byli i v rodinách panovníků. Víra už neznamena překážku v kariéře.²⁰¹

Na třech velkých územních celcích impéria, v Anatolii, Egyptě a severní Africe bylo zaznamenáno v době druhé poloviny 3. století obrovské množství nově věřících z řad venkovanů. Křesťanství bylo pro mnoho obyčejných lidí velkou nadějí. Bylo východiskem z beznaděje, která panovala mezi lidmi, kdy ekonomické ani sociální podmínky obyvatel nebyly příznivé. A víra se konečně ukázala být příliš silnou a pevnou i pro panovníky impéria. To vše bylo podstatné pro přežití víry, pro její zachování a rozšíření i za hranice říše.

Křesťanství v sobě obsahovalo monoteizmus, vysoké etické ideály a filozofii, které spolu dosáhly jednoty s Boží prozřetelností. Pohanské kultury nikdy nespojovaly všechny tyto prvky.

198/ Frend, W.H.C. The failure of the persecutions in the Roman Empire, s. 12.

199/ Tamtéž, s. 14.

200/ Tamtéž, s. 10.

201/ Tamtéž, s. 19.

Ale i kultury směřovaly k monoteizmu. Křesťanství pomohlo najít směr pro lidi, ztracené v době ekonomického, sociálního a náboženského zmatku.²⁰²

4.5.4/ Shrnutí období velkých pronásledování

Pronásledování jako politika selhalo. Pohanský svět měl dost života plného násilí vůči skupině občanů, nesouhlasil se smrtí učených, vzdělaných a čestných lidí. Kolik křesťanů bylo zabito, není možné určit, ani nelze zjistit, kolik jich ze strachu zradilo. Proto stejně jako v minulých obdobích byly dozvuky perzekuce horší než množství obětí.

Podle G. E. M. de Ste Croix je možné dojít k závěru, že kromě ojedinělých případů, jako byla např. krátká, ale velká místní perzekuce v Nicomedii krátce po vyhlášení E 1, běžní křesťané, kteří nestavěli veřejně na odiv svou víru, se málokdy stali obětmi pronásledování. Na Západě, kde se pronásledování zastavilo dříve než se skutečně rozběhlo, lze určit jen celkem malý počet mučedníků, mimo dobrovolné mučedníky a ty křesťany, kteří se vzepřeli rozhodnutí úřadů. Takže označení „velkého pronásledování“ se zdá být zveličelé a užívané především v křesťanské tradici. Ostatní zásahy vůči křesťanům byly sporadické a trvaly jen krátce a žádný z nich, kromě Decianova a možná Valerianova, nebyly rozšířené po celém území celé říše. Neexistuje celkový odhad počtu mučedníků, ale číslo není zřejmě vysoké. V atmosféře neustálé hrozby křesťané dospěli v určitý stupeň zodpovědnosti.²⁰³

„Ale přes vše, co bylo řečeno, je nutné být na pozoru před podceňováním obrovského utrpení, které znamenala pro křesťany nepřátelská atmosféra, náchylná kdykoli přerůst v aktivní perzekuci, ve které církev vyrostla a nakonec zvítězila. Hrozba pronásledování visela stále nad jejich hlavami a mělo pro ně v prostředí raného křesťanství nejvyšší význam.“ (překlad autorka)²⁰⁴

Autor knihy *There is no crime for those who have Christ* M. Gaddis je skeptický vůči triumfálnímu vyprávění o příbězích mučednictví podle křesťanské tradice. Podle něj moderní historici uvádějí mnohem menší počet mučedníků (asi několik tisíc, na rozdíl od počtu obětí válek v moderní Evropě) a věnují také pozornost rozšířenému trendu odmítnutí víry,

202/ Frend, W.H.C. The failure of the persecutions in the Roman Empire, s. 27.

203/ G. E. M. de Ste Croix. Aspects of the „Great“ Persecution. In The past and present s. 96-98.

204/ *„But when all this is said, we must beware of underestimating the great suffering caused to the Christians by the atmosphere of hostility, liable to turn at any moment into active persecution, in which the Church grew up and ultimately triumphed. The threat of persecution, always hanging over their heads, was a factor of the utmost importance in the environment of the early Christians.“*

G. E. M. de Ste Croix. Aspects of the „Great“ Persecution. In The past and present, s. 96.

odpadnutí nebo jednoduše vyhnutí se přiznání víry, což udělala většina křesťanů, když stála před rozhodnutím přiznat víru pod hrozbou smrti. Pravda musí být někde uprostřed.²⁰⁵

Gaddis uvedl, že *„Ale jen malý počet křesťanů byl skutečně umučen, byli to ti, kteří se nebáli římských představitelů moci a byli zabiti, ale mnoho dalších obětovalo pohanským bohům nebo to předstírali, nebo jednoduše opustili město nebo našli jiný způsob, jak obejít znění ediktu“*. (překlad autorka).²⁰⁶

Počet křesťanů dramaticky vzrostl během čtyř desetiletí míru mezi vládou Valeriana a Diokletiana a samozřejmě za vlády křesťanských císařů ve 4. století. Křesťané zvítězili, ale zůstal v nich hořký pocit z průběhu období pronásledování. Skryté napětí, ať již způsobené osobními selháními nebo disciplinárními, se projevilo naplno. Církev se nemohla vrátit ke svému původnímu souladu.²⁰⁷

Konečným důsledkem pronásledování bylo rozdělení křesťanství na východní a západní. Na východě slábly apokalyptické vize a nastupovaly optimističtější představy o osudu lidstva a vztahu s jejich Bohem. Na západě nadále zůstávaly v myšlení lidí představy konce světa. Dualistické vztahy mezi státem a církví nebyly úspěšně vyřešeny. Vítězství křesťanství bylo zřejmě důsledkem všech dalších okolností. Proběhlé události otřásly vírou mnoha lidí v možnosti „nesmrtelných bohů“. Křesťanství získalo zázemí i na venkově. Velmi důležitá byla jejich tradice charitativní práce a pomoci bližnímu.²⁰⁸

Podle G. E. M. de Ste Croix byla poslední desetiletí 3. století obdobím konečného střetu v myšlení pohanů s intelektuální výzvou křesťanství. Pohanství bylo sice na ústupu, ale křesťanství nebylo pro většinu vzdělané společnosti Římského impéria jasnou odpovědí.²⁰⁹

„Tradiční božstvo bylo stále silou, která chránila vesmír a říši a ty, kteří je otevřeně zapudili bylo pohlíženo jako na nepřátele....Navíc, pýcha a uctívání minulých tradic, spojená s pohanskými mytologickými předměty a tématy spojenými ve staleté řecko- římské historii,

205/ Gaddis, M. There is no crime for those who have Christ, s. 36-37.

206/ *„Certainly only a very small proportion of Christians were actually martyred: for every one who defied the authorities and punishment, surely many others sacrificed or feigned to do so, and even more simply left town or found some other means of evading the edict.“*

Tamtéž, s. 37.

207/ Frend, W.H.C. The failure of the persecutions in the Roman Empire, s. 27.

208/ Frend, W. H. C. Martyrdom and persecution in the early church, s. 379.

209/ G. E. M. de Ste Croix. Aspects of the „Great“ Persecution. In The past and present, s. 354.

odrazovala jedince proti přijetí nového náboženství (překlad autorka).“²¹⁰

4.5.5/ Postavení křesťanů v době před nástupem Konstantina

V roce 305 se Diokletian spolu s Maximiánem vzdali trůnu a Augusty se stali Constantinus I. Chlorus a Galerius. Místo Caesarů zastávali Severus II. a Maximianus II. Daza. Po smrti Constantina Chlora v roce 306 se na Západě ujal moci jeho syn Konstantin a syn Maximiána Maxentius, na východě soupeřil o moc Galerius s Liciniem a Maximinem Dazou.

Nepřáteli křesťanů se stali především Galerius a Maximinus. Nejspíš v období Velikonoc roku 306 vydal Maximin edikt, podle kterého každý bez ohledu na věk a pohlaví musí obětovat pohanským bohům za dohledu římských úředníků. Vše bylo důkladně organizováno, vojenští důstojníci kontrolovali účast podle seznamů, každý byl zván individuálně. Mnoho křesťanů bylo odsouzeno k smrti. Opakovala se situace z minulých období pronásledování, kdy někteří křesťané volili mučednickou smrt, ale mnozí další se podrobili, obětovali nebo se vykupovali z povinností. Proti křesťanům byla vedena nenávistná a obviňující kampaň. Perzekuce byla nesmírně násilná, nemilosrdná a měla mnoho obětí.

Zřejmě nejhorší byla situace v Egyptě, kde násilí přerostlo v občanskou válku. Podle Eusebia, který žil na palestinském území, probíhalo nejbrutálnější období perzekuce od jara 306 do podzimu nebo zimy 309/310. V roce 307 změnil Maximin taktiku boje proti křesťanům. Místo mučení a rozsudků smrti byli odsouzení posíláni na těžké práce do dolů a kamenolomů. Tato situace trvala zřejmě od jara 307 do podzimu 308.²¹¹

Frend zastává názor, že pravděpodobně v roce 311 došlo k názorové shodě mezi císaři a situace kolem křesťanů se ustálila do podoby před rokem 303. Důvodem mohlo být chování křesťanů - tím, že jim byly zakázány křesťanské bohoslužby a křesťané odmítali modlitbu ke státním bohům a nemodlili se k nikomu, představovali pro impérium občany bez víry. To bylo pro říši nebezpečné, bylo mnohem výhodnější mít občany, věřící vůbec v nějakého

210/ „The traditional gods were still the forces which preserved the universe and the Empire, and those who openly repudiated them could be regarded as enemies. ...Moreover, pride in and veneration for the traditions of the past, allied to an educational system which relied heavily on pagan mythological subjects and themes drawn from secular Greco-Roman history, inured the individual against acceptance of the new religion“
Tamtéž, s. 354.

211/ Frend, W. H. C. Martyrdom and persecution in the early church, s. 379.

boha. Proto došlo k vyhlášení amnestie a k propuštění křesťanských vězňů. Edikt byl vyhlášen jmény Galeria, Konstantina, Licinia a Maximina.²¹²

„Ukázalo se prý, pravil jejich edikt, že křesťané zůstali ve své většině zatvrzelí a k státním bohům se nevrátili. Vracejí se tedy císařové ke své milostivosti a povolují křesťanský kult v očekávání, že křesťané budou svého Boha prosit za zdar říše a císařů a tak i za svůj vlastní prospěch, aby se veřejné věci zdárně rozvíjely a oni mohli žít v bezpečí.“²¹³

V západní části impéria žili křesťané řadu let poměrně klidně, tímto dekretem se měla situace změnit k lepšímu i na východě říše. Tam vládl Licinius společně s Maximinem Daiou (307-313), který měl přezdívku „poslední protivník Boží“. Pronásledování se sice po vydání Galeriova tolerančního dekretu zmírnilo, pak ale vypuklo znovu. Ukončení pronásledování bylo postupné a nepřehledné. Dobrá situace byla v Galii, Hispánii a Británii. V Itálii, kde vládl od roku 307 Maxentius, žili křesťané také relativně v klidu. Situace v Africe byla mnohem horší, vládli zde protikřesťanští místodržitelé, ale od roku 305 se pronásledování také zmírnilo. Ve východní části říše násilí pokračovalo. Skončilo, až když byl Maximin Daia poražen v bitvě u Hadrianopole v roce 313.²¹⁴

Pravý důvod vyhlášení ediktu lze jen odhadovat. Někteří badatelé se domnívají, že důvodem mohla být vážná choroba Galeria, který byl hlavním původcem vzniku pronásledování křesťanů. Jiný názor uvádí jako hlavní důvod možnost, že sám Galerius uznal neúčinnost a nezdar pronásledování. Křesťané svou církev spíš posílili a mezi pohany vzrostl odpor vůči postihování jedné skupiny obyvatel.²¹⁵

212/ Frend, W. H. C. *Martyrdom and persecution in the early church*, s. 380-381.

213/ Říčan, R., Molnár, A.. *Dvanáct století církevních dějin*, s. 142.

214/ *Příběhy raně křesťanských mučedníků*, II, s. 16-17.

215/ Grant, Michael. *Římští císařové*, s. 240.

5/ Vláda Konstantina Velikého (306-337) a Edikt milánský 313

Císař Konstantin I. Veliký (Flavius Valerius Constantinus) byl spolucísařem v letech 306-323 a samovládcem v letech 323-337. Byl synem Constantia I. Chlora. Jako úspěšný vojevůdce se stal v roce 306 Augustem.²¹⁶

Na podzim roku 312 zvítězil Konstantin nad Maxentiem v bitvě u Milvijského mostu u Říma a tím získal větší moc na západě impéria. Podle autorů knihy Dvanáct století církevních dějin legenda praví, že Konstantin měl sen, podle kterého má učinit znamení kříže odznakem svého vojáka. Císař prý po této bitvě prohlašoval, že před svým vítězstvím viděl na slunci světlo v podobě kříže. Vysvětlení může být takové, že Konstantin měl blízko ke křesťanství už dříve, ale tato bitva nepředstavovala doopravdy střet mezi vírou křesťanskou a pohanskou, protože Maxentius nebyl ke křesťanství nepřátelský.²¹⁷

Na východě byl Maximin poražen Liciniem. Vítězové, tedy Licinus a Konstantin, se dohodli na konstituci. Podepsali rozšíření tolerančního ediktu z roku 311, a tím byla vyhlášena úplná svoboda církve a rovnoprávnost křesťanství s ostatními náboženskými směry. Tento edikt, nazvaný *milánský*, byl podepsán ve městě Mediolanu (dnes město Milán) roce 313. Byla zrušena všechna nařízení, vyhlášená v době perzekuce a církvi byl navrácen majetek. Edikt byl nejprve vyhlášen v západní části říše a v roce 321 i ve východní části impéria.²¹⁸

Konstantin byl císařem západní části impéria a byl tedy prvním císařem v historii, který zrovnoprávnil křesťanství s jinými vyznáními víry. Boží zákon měl šanci prosadit se ve světě. Státní moc měla vždy sílu vnutit lidem morálku. Císař si připadal jako „biskup“, jako vyvolený Bohem dohlížet na církev. Biskup mohl spojit morální a duchovní autoritu, aby v lidech vyvolal pocity viny a odpustil jim hříchy. Císař, který představoval i soudní moc, sám sebe viděl zřejmě jako člověka, který nese tíži celé zodpovědnosti.²¹⁹

216/ Grant, Michael. Římští císařové, s. 247.

217/ Říčan, R., Molnár, A. Dvanáct století církevních dějin, s. 142.

218/ Gaddis, M. There is no crime for those who have Christ, s. 47-49.

219/ Tamtéž, s. 48.

Podle autorů knihy Dvanáct století církevních dějin lze sice spekulovat o politických důvodech Konstantina, které ho vedly k přijetí křesťanství, ale pravda je zřejmě jiná. Oba jeho rodiče měli k této víře blízko, navíc křesťanský Bůh neměl daleko k nejvyššímu bohu Slunce Králi, jehož kult byl velmi rozšířen. Konstantin zřejmě věřil, že mu k vítězství pomáhal křesťanský Bůh. V tomto ohledu věřícím byl. Když tedy bude císař ctít a umožní i lidem modlit se ke správnému Bohu, půjde říše tím správným směrem. Bude jí pomoheno tím pravým, mocným Bohem. Konstantin věřil ve znamení kříže. Velmi si vážil biskupů a společně s nimi chtěl budovat církev. Přitom zřejmě předpokládal, že povede církev směrem žádoucím pro stát.²²⁰

Tradiční role císaře byla starat se především o spravedlnost. Bylo běžné, že vítěz občanské války potrestal rodiny a blízké poražených exekucí majetku nebo vyhnanstvím, tato pomsta měla politický význam a byla pochopitelná. Konstantin považoval perzekuci a občanskou válku do jisté míry za dvě podoby stejné mince. Podle císařových pokynů se ale sami křesťané neměli nikomu mstít za období pronásledování. Pokud by k něčemu takovému došlo, mělo být provedeno jeho vlastními lidmi. Ve světle Konstantinových priorit, jimiž byla politická a církevní jednota a zabránění sporům, dávaly jeho kroky smysl.²²¹

5. 1/ Důsledky ediktu

Pokud se Konstantin rozhodl přiklonit ke křesťanství ve snaze sjednotit říši, pak bylo uznání křesťanství správným krokem. Římské impérium bylo v té době roztržštěné a společensky rozdělené. Církev měla jasný cíl a také strukturu a mohla být tím stmelujícím prvkem. Císař usiloval o sjednocování státu a církve. Aby si neznepřátelil pohanské obyvatele, kterých byla v říši stále většina, formálně zůstával nejvyšším představitelem státního kultu. Konstantin se nechal pokřtít až na konci svého života, proto mnozí pochybovali o hloubce jeho náboženského cítění a o jeho skutečném chápání víry.²²²

Křesťanská církev se vracela ke své původní síle. Přijala zpět ty, kteří zradili, dokonce i z řad kněží. Kvůli tomu vznikaly velké spory, v Africe v té době vzniklo donatovské hnutí, které odsuzovalo odpuštění těžkým provinilcům. Tamější církev spor na dlouhá léta poškodil

220/ Říčan, R., Molnár, A. Dvanáct století církevních dějin, s. 144.

221/ Gaddis, M. There is no crime for those who have Christ, s. 47-48.

222/ Grant, Michael. Římské císařství, s. 251.

a rozložil. Křesťané oslavovali císaře jako od Boha poslaného osvoboditele a byl veleben, přesto, že ne všechny jeho kroky a reformy byly pozitivní. Milánský edikt nevyvyšoval křesťanskou víru nad jiné, jen ji zrovnoprávňoval, ale v očích křesťanů to znamenalo vítězství jejich víry nad světem pohanských bohů. Pro představitele církve to byl důvod, jak získat nové přívržence a možnost, jak posílit vliv víry.²²³

Císař křesťanství podporoval, díky jemu se křesťanskému duchovenstvu dostalo jistých privilegií, např. úlev na daních. Císař přispíval penězi na obnovu chrámů, na běžné činnosti církve nebo na podporu chudých. Zvláštní pozornost věnoval katolické církvi. To mělo ale i nevýhody. Konstantin považoval za součást svých povinností vládce zasahovat do vnitřních záležitostí církve a do debat o víře.²²⁴

Císař se snažil o nestrannost, takže přesto, že věřil ve znamení kříže, byly např. na mincích i pohanské znaky. Konstantin věřil v Kristovu moc a přízeň, zvláště po vítězství nad Liciniem v roce 324. Proto byl nakloněn vstupu obyvatel do církve, podporoval přestup Židů ke křesťanům a dával zřizovat opisy Písma. Dal postavit nové sídelní město Konstantinopol (na místě starého Byzantia), bylo to křesťanské město, ve kterém nechal postavit mnoho chrámů. Ke konci své vlády se otevřeně postavil proti pohanství, nechal bořit jejich chrámy a zakazoval obětování s oběťmi.²²⁵

Církev s nově nabytou svobodou musela ale řešit i nové problémy. Křesťanské učení nebylo nikdy zcela jednotné, ale rozdíly ve věrouce byly doposud řešeny jen uvnitř církve. Nyní se situace vyhrotila a hrozil rozkol církve. Do situace se vložil sám císař.²²⁶ Byl oslovován různými křesťanskými skupinami, které po něm chtěli rozhodnutí o zákazu různých heretických a schizmatických názorů. V té době vznikla pozice osobního rádce císaře ve věcech křesťanské víry.

Někteří křesťané takovéto zásahy státu odmítali, byli i takoví, kteří vzpomínali na dobu pronásledování jako na dobu lepších časů z hlediska víry. Nejhorší byla však situace kolem lidí, kteří během perzekuce selhali a nejen, že nečinili žádné pokání, ale zůstávali dál ve svých funkcích, kněžských nebo dokonce biskupských. Místo označení „*lapsi*“ se jim nyní říkalo „*traditores*.“²²⁷

223/ Říčan, R., Molnár, A. Dvanáct století církevních dějin, s. 143-144.

224/ Příběhy raně křesťanských mučedníků, II, s. 18.

225/ Říčan, R., Molnár, A. Dvanáct století církevních dějin, s. 145-14

226/ Burian, Jan. Římské impérium, s. 164-165.

227/ Příběhy raně křesťanských mučedníků, II, s. 19-20.

Podle autorů knihy Dvanáct století církevních dějin církev zaskočila a oslnila přízeň císaře: *“Připustila , aby byli pohané vybízeni a brzy i nuceni ke vstupu do církve bez skutečné víry. Dopouštěla, ba přivolávala císařovy zásahy do vnitřních věcí církve a do záležitostí řádu a učení. ...Šlo jí ovšem právem o čistotu učení a o jednotu. Ale přehlížela, že dary Ducha svatého nelze vyvodit či nahradit zevními mocenskými prostředky.“*²²⁸

Císař řešil spor mezi donatisty a ariány, byl tím, kdo svolával synody a prosazoval svoji vůli, jak se mu zlíbilo. Svoboda církve zůstávala pouze zdáním. Do církve se pomalu začaly prosazovat pohanské zvyklosti ve vztahu k císaři. Konstantin byl chvalořečen, dostávalo se mu neskonalých poct a slávy. Po Konstantinovi vládli jeho tři synové, v letech 353 až 361 zůstal jediným panovníkem Konstantius. Císař dál podporoval křesťanství a potlačoval pohanské projevy. Po vládě dalších císařů a po mnoha zvratech nastoupil jako spoluvladař pro východ Theodosius. Zbavil pohanské kultury definitivně státní podpory a přijal křesťanství. V roce 380 vyhlásil spolu se západními spoluvládci edikt, kterým vyhlásil křesťanství jako jediné oprávněné náboženství v Římské říši. Od roku 381 se stalo pohanství trestným. Edikt byl později zařazen na začátek Justinova zákoníku.

Byly zakázány pohanské řády, stejně tak pohanské obětování a věštby. Byl zakázán přestup k pohanství.²²⁹

228/ Říčan, R. Molnár, A. Dvanáct století církevních dějin, s. 145-146.
229/ Tamtéž, s. 147-153.

6/ Závěr

Ve své práci jsem se snažila o přiblížení a zhodnocení jednotlivých období pronásledování křesťanů v římském impériu, proto jsem se snažila najít co nejvíce informací k historickým událostem té doby. Snažila jsem se o přehledný a ucelený pohled této historické epochy.

Sháněla jsem literární prameny, nutně nejprve primární (spisy Tertulliana, Origéna nebo Tacita). Dopisy Cypriána byly dostupné jen ve francouzštině, snažila jsem se číst a objevit v jeho radách a pokynech duchovním některé více důležité. Jména církevních otců se v textech badatelů často objevovala a bylo důležité dohledávat konkrétní myšlenky přímo v jejich dílech.

V Národní knihovně v Praze jsem objevila knihy autorů z konce 19. století, Renana a Keima, které byly velmi zajímavé a detailně popisovaly např. události požáru Říma (citace jsem použila v textu). V Městské knihovně v Praze byly knihy k dispozici jen k prezenční výpůjčce, ale bylo možné z nich kopírovat. V Národní knihovně v Praze mi starší dokumenty ofotit nedovolili, ale bylo dovoleno je skenovat. Jednu knihu jsem se snažila získat díky meziknihovní mezinárodní výpůjční službě a čekala jsem na ni několik měsíců, kdy už jsem měla práci téměř napsanou. Studovala jsem další české, ale i zahraniční dokumenty, knihy, sborníky, periodika, týkající se počátků křesťanství, četla jsem části Bible. Studovala jsem knihy dosavadního papeže Benedikta XVI, Mireiy Ryškové a Otakara Fundy, abych obsáhla možné způsoby výkladu počátků křesťanské víry.

Téma pronásledování křesťanů za dob římského impéria není zpracované v žádném díle českého autora, takže jsem čerpala hlavně ze zahraničních pramenů. Poměrně dost informací jsem našla ve sborníku sestaveném Jiřím Šubrtem „Příběhy raně křesťanských mučedníků“. Je to výbor z nejstarší latinské a řecké martyrologické literatury a obsahuje zřejmě nejvýznamnější dochované texty o mučednících. Popisuje události, které byly spojené s odsouzením, utrpením a smrtí křesťanů, kteří v těžkých dobách počátku křesťanství obětovali život víře. Jejich příběhy se odehrávají v různých obdobích vlády římských císařů (především Decia, Valeriana a Diokletiana), která jsou spojena s pronásledováním.

Příběhy mučedníků, líčené křesťanskými autory, upravované a přepisované do přijatelného obrazu budoucích svatých, není možné posuzovat očima tehdejší doby. Jejich osudy jsou líčeny velmi plasticky a detailně, autoři popisovali různé možné způsoby mučení. Pro nás, lidi, žijící v současné době, je těžké pochopit tehdejší mentalitu lidí a jejich nadšení

pro mučednickou smrt. Lze ale pochopit snahu tehdejších autorů a upravovatelů dodat naději a odvahu křesťanům. Ani církevní otcové nezaujímalí k otázce mučednictví jednotný postoj.

Mnoho důležitých údajů jsem našla především v anglicky psaných knihách a člancích badatelů W. H. C. Frenda a G. E. M. de Ste Croix. Při studiu jejich prací jsem zjišťovala, že na mnoho událostí existuje mnoho názorů, často překvapivě odlišných od zaběhnutých představ. Zaujal mě například názor W. H. C. Frenda, podle něhož byla situace kolem mučedníků pro okolní společnost nepříjemná a pro římské úředníky byla možná důvodem k přísnějším postihům. Křesťané byli svou touhou po mučednické smrti pro ostatní společnost fanatickými blázny.

Snažila jsem se získat ucelený názor na jednotlivé události, ale během studia pramenů jsem pochopila, že to není možné. Viděno očima současnosti se pohledy badatelů liší. Shoda existuje v názoru na první pronásledování křesťanů, které nastalo za vlády císaře Nerona. Mnoho zajímavých údajů jsem dohledala v díle Tacita a Renana *Apoštolé, a Keima Řím a křesťanství*. Všechny tyto informace jsem uvedla ve své práci.

Nejednoznačný je pohled na právní směrnice nebo předpisy kolem vzniku pronásledování. Zřejmě žádné neexistovaly až do doby vlády císaře Traiana. Ten se musel k vyostřené situaci mezi křesťany a pohany vyjádřit, zřejmě jen doporučil nezasahovat a nedopustit se násilí. Jenže v různých provinciích říše byla skutečnost odlišná, záleželo na intenzitě nátlaku davu a hlavně na osobnosti guvernéra.

Ani otázka důvodu vzniku pronásledování není jednoduše zodpověditelná. Bylo to tím, že v rámci židovské víry bylo křesťanství stejně snadno tolerovatelné jako jiná vyznání, ale když se vyčlenilo a mohlo oslovit všechny, stalo se nežádoucím prvkem, který mohl ohrozit stabilitu říše? Nebo byli křesťané pronásledováni, protože se odmítali podrobit císařskému náboženskému kultu? Nebo proto, že byli považováni za možnou příčinu pohrom (viděno očima císaře Nerona) a popisováno Tertullianem?

Další nejasností je situace při pronásledování za vlády Diokletiana. Měla být nejhorší ze všech dosavadních pohrom, které křesťany do té doby postihly. Jak byly plněny edikty, které vyhlásil? Myslím, že je nemožné zjistit pravděpodobný průběh pronásledování. Rozdíly v jednotlivých provinciích byly obrovské. Podle údajů křesťanských autorů to bylo období zápasu o přežití křesťanství. Dokládají to příběhy některých mučedníků. Existují jasné důkazy o násilí, jako bylo např. zboření chrámu v Nikomedii, jak je popsáno v díle Eusebia.

Podle badatelů, jako je G. E. M. de Ste Croix a M. Gaddise se spíš jednalo o jednotlivé události. Vzhledem k tomu, jak byli křesťané společností v té době vnímáni, nebylo těžké se povinnosti obětování vyhnout nebo uplatit úředníky. Oběťmi se tedy zřejmě stávali „praví“ křesťané a dobrovolní mučedníci.

Není možné ani určit počet obětí pronásledování. Podle křesťanských pramenů jich byly tisíce, pravda bude asi jiná. Podstatné je ale to, že počátky křesťanství byly poznamenány nejistotou a věčnými obavami z perzekuce. Přes všechny útrapy, které křesťany potkávaly, ať to byly nejprve útoky ze strany Židů a pak státu, církve přežila. Musela se potýkat i s vlastními problémy, například s řešením otázky těch, kteří odpadli a to bylo důvodem velkých neshod. Zrada a schopnost obětovat víře byl pro víru asi mnohem zásadnější problém než utrpení při pronásledování.

Práci jsem psala s velkým zaujetím a chutí. Studium všech dokumentů jsem získala mnoho zajímavých informací. Nebylo možné a ani nutné zaujmout jeden definitivní názor na jednotlivé události. I badatelé, zabývající se těmito otázkami, se často neshodnou na jasné odpovědi. Moje představa o době pronásledování křesťanů je nyní jiná než na začátku psaní, pro novou víru to byla zlá a těžká doba, ale mezi obdobími násilí existovaly doby relativního klidu. Církve se mohla rozvíjet a v podstatě pro ni byly tyto časy příznivější, než doba, v níž bylo křesťanství rovnoprávné s ostatními církvemi a kulty, nebo když pak bylo vyhlášeno jediným pravým náboženstvím. V těchto těžkých dobách k sobě měli lidé blíž, měli společného nepřítele a za svou víru dokázali bojovat i zemřít.

Resumé

The aim of my diploma's thesis was to describe the situation of Christians in Roman empire in the course of the first centuries. I tried to map the particular period of persecution of Christians. I draw from many documents, especially from the primary sources. The genesis of Christianity and its beginning isn't easy to describe, because we haven't many informations. Many of affairs of that time is perceived monotonous, but the true is show to be different. We don't know exactly why the Christians were persecuted, which law allowed to punish them, how many victims died. But we know that the church survived and forced despite of the hard times.

Literatura:

Primární zdroje

Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih). Český ekumenický překlad. Praha, Česká biblická společnost 2007. 1385 s. ISBN 978-80-85810-55-4.

Eusebius Pamphili. *Církevní dějiny*. Přeložil J. J. Novák. Praha, Česká katolická Charita v Ústí. církev. nakl. 1988. 203 s.

Órigenés. *O svobodě volby*. Úvodní studie, překlad a komentář Martin Navrátil. Olomouc, Univerzita Palackého v Olomouci 2007. 299 s. ISBN 978-80-244-1842-1.

Saint Cyprien. *Correspondance*. Tome I. Texte établi et traduit par Le Chanoine Bayard. Deuxieme édition. Paris, Société d'édition „Les Belles Lettres“ 1962. 101 s.

Svatý Cyprián. *O jednotě církve*. Přeložil Dr. Vojtěch Martinů. Olomouc, Dominikánská Edice Krystal 1940. 83 s.

Svatý Cyprián. *O modlitbě Páně*. Z latiny přeložil P. Tadeáš Šťastný. Tasíc, Marie Rosa Junová 1948. 44 s.

Tacitus. *The Annals of imperiál Rome*. Translated with introduction by Michael Grant. Middlesex, Penguin Books 1956. 447 s.

Tertullianus. *Apologeticum*. Čtvrtá patristická čítanka. Přeložil a poznámkami opatřil Josef Novák. Praha, Česká katolická charita 1987. 77 s.

Sekundární zdroje

Burian, Jan. *Římské impérium*. Vrchol a proměny antické civilizace. Praha, Svoboda 1994. 212 s. ISBN 80-205-0391-9.

De Ste Croix, G. E. M. *Aspects of the „Great“ Persecution*. The Harvard Theological Review, Vol. 47, No. 2, April 1954, s. 75-113.

De Ste Croix, G. E. M. *Why Were the Early Christians Persecuted?* Past & Present, No. 26, Nov. 1963, s. 6-38.

Dodds, E. R. *Pohané a křesťané ve věku úzkosti*. Přednášky přednesené na Queen's University v Belfastu v roce 1963. Přeložil Martin Pokorný. 177 s. ISBN 80-86027-08-2.

Dus, Jan A. *Umučení Polykarpa a pašijní příběh*. Jihlava, Mlýn 2011. ISBN 978-80-86498-47-8.

Frend, W. H. C. *The Failure of the Persecutions in the Roman Empire*. Past & Present, No. 16, Nov. 1959, s. 10-30.

Frend, W. H. C. *Martyrdom and Persecution in the Early Church*. A Study of a Conflict from the Maccabees to Donatus. Garden City, New York, Anchor Books 1967. 420 s.

Frend, W. H. C. *The Rise of Christianity*. Philadelphia, Fortress Press 1984. 1022 s. ISBN 0-8006-1931-5.

Funda, Otakar A. *Ježíš a mýtus o Kristu*. Praha, Karolinum 2007. 366 s. ISBN 978-80-246-1276-8.

Gaddis, Michael. *There Is No Crime for Those Who Have Christ*. Religious Violence in the Christian Roman Empire. New York, University of California Press 2005. 369 s. ISBN 0-520-24104-5.

Grant, Michael. *Římští císařové*. Životopisy vládců císařského Říma v letech 31 př. Kr. – 476 po Kr. Přeložily Eliška Ornátová a Michaela Amlerová. Praha, BB/ Art 1985. 3. vyd. v českém jazyce. 387 s. ISBN 978-80-7381-771-8.

Johnson, Paul. *Dějiny křesťanství*. Bartister & Principal, Centrum pro stadium demokracie a kultury 1999. Přeložil Pavel Pšeja. 179 s. ISBN 80-85959-29-3.

Keim, Theodor. *Řím a křesťanství*. Nástin boje mezi starou a novou vírou v římské říši za prvních dvou století našeho letopočtu. Přeložil Břetislav Foustka. Praha, Jan Leichter na Král. Vinohradech, 1898. 761 s.

Kitzler, Petr. Tertullianus a jeho nový portrét. Teologická reflexe, 2, 2004, s. 199.

Lane, Tony. *Dějiny křesťanského myšlení*. Z anglic. orig. přeložil kolektiv autorů. Praha, Návrat domů 1996. 286 s. ISBN 80-85495-47-X.

Markschies, Christoph. *Mezi dvěma světy*. Dějiny antického křesťanství. Praha, Vyšehrad 1997. 252 s. ISBN 80-7021-775-8.

Příběhy raně křesťanských mučedníků. I. Výbor z nejstarší latinské a řecké martyrologické literatury. Uspořádal Petr Kitzler. Praha, Vyšehrad 2009. 395 s. ISBN 978-80.7021-989-8.

Příběhy raně křesťanských mučedníků. II. Výbor z latinské a řecké martyrologické literatury 4. a 5. století. Uspořádal a k vydání připravil Petr Kitzler. Praha, Vyšehrad 20011. 386 s. ISBN 978-80-7429-187-6.

Rané křesťanství. Počátky a vývoj církve do roku 600. Ed. Ian Hazlett. Z anglického originálu přeložil Petr Kitzler. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2008. 319 s. ISBN 978-80-7325-159-8.

Ratzinger, Joseph – Benedikt XVI. *O počátcích církve*. Promluvy o apoštolech a jejich spolupracovnících. Z ital. orig. Přeložila Johana Bronková. Kostelní vydří, Karmelitánské nakladatelství 2008. 173 s. ISBN 978-80-7195-218-3.

Ratzinger, Joseph – Benedikt XVI. *Úvod do křesťanství*. Výklad apoštolského vyznání víry. Z něm. originálu přeložil Vratislav J. Slezák. Kostelní vydří, Karmelitánské nakladatelství 2007. 281 s. ISBN 978-80-7195-012-7.

Renan, Arnošt. *Apoštolé*. Dějiny počátků křesťanství od Ježíšovy smrti až k velkým poutím sv. Pavla. Praha, Dělnická knihtiskárna 1892. 267 s.

Ryšková, Mireia. *Doba Ježíše Nazaretského*. Historicko-teologický úvod do Nového zákona. Praha, Karolinum 2010. 495 s. ISBN 978-80-246-1465-6.

Říčan, Rudolf; Molnár, Amedeo. *12 století církevních dějin*. Praha, Kalich 1989. 520 s. ISBN 80-7017-060-3.

Vouga, Francois. *Dějiny raného křesťanství*. Přeložil Josef Štochl. Vyšehrad, Centrum pro studium demokracie a kultury 1997. 239 s. ISBN 80-85959-22-4.